

Estlandssvensk Eestirootslane

Nummer 1 2011

Med Tallinn och Nargö i blickpunkten!

Fookuses Tallinn ja Naissaar!

Ledningen för KULTURRÅDET FÖR DEN SVENSKA MINORITEN I ESTLAND

ROOTSI VÄHEMUSRAHVUSE KULTUURINÕUKOGU EESTIS juhtkond

Kultuurinõukogu esimees
Nimi: Sofia Joons
Sündinud: Rootsis
Juured: Naissaar
Elab: Viljandis

Kulturrådet: Ordförande
Namn: Sofia Joons
Född: i Sverige.
Rötter: på Nargö
Bor: i Viljandi

Kultuurinõukogu juhatuse esimees
Nimi: Neeme Kari
Sündinud: Haapsalus
Juured: Vormsi
Elab: Tallinnas

Kulturrådets styrelse: Ordförande
Namn: Neeme Kari
Född: i Hapsal
Rötter: på Ormsö
Bor: i Tallinn

Kultuurinõukogu aseesimees
Nimi: Sven Salin
Sündinud: Vormsis
Juured: Vormsi
Elab: Stockholmis

Kulturrådet: Vice ordförande
Namn: Sven Salin
Rötter: Född på Ormsö
Bor: i Stockholm

Kultuurinõukogu juhatuse aseesimees
Nimi: Margareta Hammerman
Sündinud: Rootsis
Juured: Vormsi
Elab: Stockholmis

Kulturrådets styrelse: Vice ordförande
Namn: Margareta Hammerman
Född: i Sverige.
Rötter: Ormsö, där min man är född
Bor: i Stockholm

Kultuurinõukogu juhatuse liige
Nimi: Bo Stenholm
Sündinud: Stockholmis
Juured: Vormsi
Elab: Tallinnas

Kulturrådet: Ledamot
Namn: Bo Stenholm
Född: i Sverige
Rötter: på Ormsö
Bor: i Tallinn

Kultuurinõukogu juhatuse administraator
Nimi: Jana Stahl
Sündinud: Eesti
Juured: Väike-Pakri
Elab: Tallinnas

Kulturrådet styrelse: Administratör
Namn: Jana Stahl
Född: Estland
Rötter: på Lilla Rågö
Bor: i Tallinn

Kultuurinõukogu juhatuse liige
Nimi: Kai Tennisberg
Sündinud: Eesti
Juured: Riguldi
Elab: Haapsalus

Kulturrådet: Ledamot
Namn: Kai Tennisberg
Född: Estland
Rötter: Rickul
Bor: i Hapsal

Tidningen Estlandssvensk/Eestirootslane
 Utgiven av Kulturrådet för den svenska minoriteten
 Rütli 9, 101 30 Tallinn
 E-post: info@eestirootslane.ee
 Tel: +372-6441921
 Redaktör: Margareta Hammerman
 Översättare: Ivar Rütli
 Ansvarig utgivare: Sofia Joons
 Tryck: Tryckt i EU i samarbete med mcm oü, Tallinn
 Framsida: Ingången till gravgården på Nargö
 Naissaare kalmistu sissepääs
 Foto: Margareta Hammerman

Ordförandena har ordet

Vi estlandssvenskar har ett mäktigt och unikt kulturhistoriskt arv att förvalta och det är en stor ära för oss att få axla ansvaret som kulturrådets respektive kulturrådets styrelses ordförande. Vi vill verka för att förena estlandssvenskar i både Estland och Sverige av alla åldrar och ser fram emot en spännande och intensiv tid. Det finns mycket kvar att utforska och det finns mycket att förmedla till både de yngre generationerna estlandssvenskar och till dem som är intresserade av oss och vår kultur.

Levande möten för framtiden!

På kulturrådets möte den 16:e april i år valdes vi till ordföranden för kulturrådet (Sofia Joons) och kulturrådets styrelse (Neeme Kari). Det kan vid en första anblick verka som en "kaka-på-kaka"-lösning, men eftersom det i verkligheten innebär att fler kommer delta i kulturrådets arbete och delta med sina erfarenheter och tankar, är vi mycket optimistiska till upplägget för de kommande åren. Vår förhoppning är att vi i våra ordförandeskap kommer kunna upprätthålla en levande dialog mellan rådet och styrelsen och därmed skapa en bra grund att även verka utåt ifrån. Ett av våra stora mål är att mobilisera nya estlandssvenskar till vår kulturautonomi som ännu är mycket

ung. Vi har en lång väg att gå för att på allvar kunna verka för att stärka svenskheten i Estland.

Under 2011 kommer vi i kulturrådet börja arbeta med en utvecklingsplan för estlandssvenskheten och vårt kulturråd. Viktiga frågor om vår identitet, kultur och historia kommer tas upp på vägen mot en tydlig gemensam framtidsvision och verksamhetsplan. Vi måste alla ta fram vår bästa entreprenör-sanda och med alla våra förfädrar/mödrar, barn och barnbarn i åtanke skapa en bild av hur vårt kulturarv tar sig fram genom tiden, hoppandes från en generation till en annan. Diskussionen kring estlandssvenskheten i ett framtidsperspektiv är öppet för alla estlandssvenskar. Alla tankar och åsikter är viktiga!

Sofia Joons Kulturrådets ordförande och Neeme Kari Kulturrådets styrelseordförande

Sõna on esimeestel

Meil, eestirootslastel on võimas ja unikaalne kultuuripärand ning Kultuurinõukogu ja selle juhatuse esimeestena on meil suur au võtta selle kandmise vastutus oma õlgadele. Me soovime ühendada nii Eestis kui Rootsis elavaid eestirootslasi, olenemata vanusest, ning loodame, et see aeg tuleb põnev ja sisukas. Uurida ning eestirootslaste noorematele põlvedele ning meist ja meie kultuurist huvitatutele edasi anda on veel palju.

Elavad koosolekud tulevikunimel!

Tänavusel Kultuurinõukogu 16. aprilli koosolekul valiti meid Kultuurinõukogu ja selle juhatuse esimeesteks. Esmapilgul võiks seda pidada dubleerimiseks, kuid kuna tegelikkuses tähendab see Kultuurinõukogu tegevuses oma kogemuste ja mõtetega osalejate arvu kasvu, oleme me tuleva aasta kavandamisel vägagi optimistlikud. Loodame eesistumise ajal algatada nõukogu ja selle juhatuse vahel elava dialoogi ning koos sellega hea aluse väljapoole suunatud tegevuseks. Üheks meie suureks eesmärgiks on kaasata kultuuriautonomiasse uusi, praegu veel väga noori

eestirootslasi. Tõsisemalt Eestirootsluse tugevdamiseks on veel käia pikk maa.

2011. aastal alustame Kultuurinõukogus eestirootsluse ja meie nõukogu arengukava koostamist. Teel selge ja ühise tulevikuvisioni ja tegevuskava poole võetakse üles tähtsad identiteedi, kultuuri ja ajaloo küsimused. Meil tuleb avada oma ettevõtlik vaim ning mõelda koos kõigi oma esivanemate, laste ja lastelastega, kuidas oma kultuuripärandit ühelt põlvkonnalt teisele edasi kanda. Tulevikku suunatud arutelu eestirootsluse ümber on avatud kõigile eestirootslastele. Tähtsad on kõik mõtted ja arvamused!

Sofia Joons Kultuurinõukogu esimees ja Neeme Kari Kultuurinõukogu juhatuse esimees

Det nya rådet 2011 - 2014

Stående från vänster: Jonne Berggren, Kai Tennisberg, Kalev Kukk, Uile Kärk-Remes, Christer Widgren, Jana Stahl, Birgit Eldh, Eve Streng, Valdek Slet, Raul Targama, Bo Stenholm, Ülo Kalm.

Sittande: Margareta Hammerman, Maria Gilbert, Sven Salin.

Saknas på bilden gör Sofia Joons, Neeme Kari, Gun Pella, Elna Siimberg, Mart Laidmets, Lars Rönnberg.

Seismas (vasakult): Jonne Berggren, Kai Tennisberg, Kalev Kukk, Uile Kärk-Remes, Christer Widgren, Jana Stahl, Birgit Eldh, Eve Streng, Valdek Slet, Raul Targama, Bo Stenholm, Ülo Kalm.

Istumas: Margareta Hammerman, Maria Gilbert, Sven Salin.

Pildilt puuduvad Sofia Joons, Neeme Kari, Gun Pella, Elna Siimberg, Mart Laidmets ja Lars Rönnberg.

Ny ledning för den svenska minoritetens kulturella självförvaltning i Estland

Vid den svenska minoritetens kulturella självförvaltnings (kulturrådets) årsmöte den 16 april valdes nya ordföranden till rådet och styrelsen efter att Ülo Kalm som hade anhållit om att få bli entledigad och avgå från uppdraget.

Årsmötet beslutade, att för den här perioden välja två nya ordföranden, en för rådet och en för styrelsen. Till ordförande för rådet valdes Sofia Joons och vice ordförande är Sven Salin, vald vid tidigare möte.

Till ordförande för styrelsen valdes Neeme Kari och till vice ordförande, Margareta Hammerman. Till övriga styrelseledamöter valdes Jana Stahl, Kai Tennisberg och Bo Stenholm.

Kultuurinõukogu ja selle juhatuse uued esimehed

Kultuurinõukogu 16. aprilli üldkoosolekul valiti uus Kultuurinõukogu esimees, kuna Ülo Kalm palus end nõukogu ja juhatuse esimehe kohustest vabastada. Koos Ülo Kalmuga lahkus ametist ka senine juhatuse.

Kultuurinõukogu otsustas käimasoleva tööperioodi ajaks valida nii

Kultuurinõukogule kui juhatusele eraldi esimehe.

Kultuurinõukogu esimeheks valiti Sofia Joons. Nõukogu aseesimehe- na jätkab juba eelmisel koosolekul valitud Sven Salin.

Uueks juhatuse esimeheks valiti Neeme Kari.

Uue juhatuse koosseisu valiti tagasi Margareta Hammerman (aseesimees), Jana Stahl (sekretär ja laekur) ning Kai Tennisberg, uue liikmena lisandus Bo Stenholm.

Kulturrådets ordförande

Kultuurinõukogu esimees

Sofia Joons är född 1972 i Borås och har rötter från Nargö och Harjumaa på pappas sida. Hon flyttade till Estland 1994 och har varit verksam som folkmusikpedagog (fiol, sång, dans). Hon arbetar idag som föreståndare för folkhögskolan August Pulstskolan som ligger i Viljandi och bor där tillsammans med sin son Oskar Widrik. "För mig är det levande kulturarvet en viktig bit av kulturell identitet och jag vill verka för att på nya och med samtida teknik öppna upp kulturarvet för nya generationers traditionsbärare."

Sofia Joons on sündinud 1972. aastal Rootsis Boråsi linnas ning tema isapoolsed juured asuvad Naissaarel ja Harjumaal. 1994. aastal siirdus ta Eestisse. Sofia tegutseb pärimusmuusika õpetajana (viul, laul, tants) ja on Viljandis asuva August Pulsti Õpistu juhataja. Elab Viljandis koos poja Oskar Widrikuga. „Elav kultuuripärand on minu jaoks tähtis kultuurilise identiteedi osa ja ma soovin uue ja kaasaegse tehnika abil avada kultuuripärandi ka uute põlvkondade traditsioonikandjate jaoks.”

Kontakt: sofia@eestirootslane.ee

Kulturrådets styrelseordförande

Kultuurinõukogu juhatuse esimees

Neeme Kari är född 1976, är gift och har två söner. Neeme är son till Vive Kari och mormor är Agneta Tomingas (född Öman). Hans estlandssvenska rötter är från Ormsö och Hapsal. Han är VD för Tallinns filmfestival "Tallinn Black Nights Film Festival" (PÖFF) med ansvar för utveckling av festivalen och de internationella kontakterna. En annan arbetsuppgift är att organisera kulturesor för inkommande turistgrupper till Skandinavien, Baltikum och Ryssland i familjens turistföretag, "Performing Tours" i Tallinn. Han är en mycket god administratör och van organisera olika slags evenemang.

Neeme Kari on sündinud 1976. aastal, on abielus ja tal on kaks poega. Tema ema on Vive Kari ja vanaema Agneta Tomingas (sünd. Öman). Tema rannarootsi juured pärinevad Vormsist ja Haapsalust. Ta on Tallinna Pimedate Ööde Filmifestivali PÖFF tegevjuht, vastutades festivali arengu ja rahvusvaheliste kontaktide eest. Lisaks korraldab ta perefirma Performing Tours kaudu kontsertreise Balti riikidesse, Skandinaaviasse ja Venemaale. Ta on väga hea administraator ja kogenud asjaajaja.

Kontakt: neeme@eestirootslane.ee

NARGÖ, NAISSAAR, NARGEN

*Lerbranten, strandlinjen på öns norra sida
Savikallas saare põhjarannikul*

Foto: Mai Malmström

När munken Adam från Bremen gjorde en resa utmed den Baltiska kusten omkring år 1070 och vid hemkomsten, sedan han blivit Biskop av Bremen, skrev sin reseberättelse eller krönika noterade han att norr om Aestland fanns en ö kallad Terra Feminarium (kvinnornas land), vilket bör vara Nargö.

Danskarna erövrade norra Estland sommaren 1219 och behöll den som en dansk provins till 1346, då området såldes till Tyska Orden. För kontakterna med sin baltiska provins tillkom en seglingsbeskrivning som en bilaga till Kong Valdemars Jordebog från cirka 1250. Från Utklippan i Blekinge beskrivs segelleden, inomskärs norrut till Arholma, över Ålands hav till Kökar och vidare i Finska viken till Porkkala, Nargö och Revals borg. Avsnittet på latin lyder "item de Purkal usque Narigeth ultra mare estonum". Dokumentet är utfärdat på Roskilde slott i Danmark.

Den 17 juni 1297 utfärdade den danske kungen Erik Menved en förordning om att skogen ska bevaras på "Nargheten, Wlvesö, Blocekarl et Rughenkarl".

Efter att danskarna lämnade Estland har Nargö haft olika ägare. År 1348 erkänner abedissan Margareta

i Revals nunnekloster, att klostret ej har anspråk på staden Revals öar "scilieet Nargheiden. Wolvesö et Karel dietis".

I staden Revals räkenskaper från år 1370 och framåt noteras kostnader för vedtransporter från ön. Där nämns hästkötare och skogsarbetare som "compani" och "ööluden" (öfolk), men vilket språk de talade vet vi inte, ej heller om de var bosatta på ön.

Från början av 1500-talet finns ett flertal noteringar i stadens drätselböcker om danska kapare som ställer till problem för sjöfarten. Kaparna hade sin bas "inunder Narigö". Åren 1519-1528 var Sören Norby ledare för kaparna i Finska viken. Även under svensk tid 1561-1710 var kaparna i verksamhet.

Den äldsta förteckningen om gårdarna med innehavarnas namn är från 1687, då ön genom reduktionskommissionens beslut skulle tillhöra staten. På ön fanns då 9 innehavare av gårdar jämte 8 fullvuxna söner och 3 bröder, 5 hästar, 11 oxar och 18 kor. Inga uppgifter finns om kvinnorna förutom Maret Valdman, som förmodligen var änka och innehavare av en gård. Ägarna hade blandade svenska och estniska namn.

I Södra byn fanns sedan svensk tid en skans på den utskjutande sandåsen mot söder. Efter att Karl XII förlorat slaget vid Poltava 1709 började den ryska krigsmakten bygga en femuddig stjärnanskan med bastioner och vallgravar på samma plats men efter tsar Peters död 1725 avstannade arbetet och anläggningen förföll.

Efter Nordiska kriget blev ön avfolkad genom pesten 1710-11, och förblev öde till 1748 då bröderna Stephan och Hans Hoemann (Åman) blev nybyggare på ön. I kyrkoboken infördes de som svenska dragoner och skulle försörja sig av fiske, vara aktsam om skogen samt vid behov lotsa kronans skepp och även andra skepp till och från hamnar i Finland och andra orter. Ersättning för lotsningar skulle erhållas en gång om året efter provning. Tillståndet är givet på Revals slott den 25 juni 1748 med underskrift av Peter Printz von Holstein Generalguvernör över Estland (senare en kort tid tsar i Ryssland).

Två år senare finns medlemmar av familjen Luther från Finland på plats och invandringen fortsätter 1765 med Mathias Berg och Hans Rosenörn. Några år senare anlände en familj om 5 personer från Dagö. Inflyttningen fortsätter och samt-

liga är svensktalande. Etthundra år senare är gårdarnas antal 14 och en viss inflyttning har skett från kusttrakter med estniskt språkbruk.

Byarna fanns vid stränderna och gårdsägarna betalade ett litet arrende till ryska staten. Skogen tillhörde staten och något jordbruk fanns inte på grund av den steniga och sandiga jorden. Fisket gav den främsta inkomsten men lotsningen av fartyg ökade under mitten av 1800-talet med ångfartygen. Öns byalag hade ordnat lotsningen med en rullande turordning för varje gård. Vanligtvis betalades för lotsningen av ett fartyg en guldrubel per fot djupgående. År 1849 var den nya fyren av kalksten klar och ersatte den tidigare av trä. 1890re-noverades fyren till elektrisk drift. Sommaren 1941 sprängdes fyren av Röda Armén. På platsen finns nu en betongfyr byggd 1960.

Åren 1854-55 var Nargö inblandad i Krimkriget, då engelska och franska fartyg ankrade vid ön och blockerade Revals hamn. Fisket fortsatte som vanligt med leveranser till stadens fiskhamn, men öborna var försiktiga med att berätta vad som hände runt ön. Nargös gamla fiskarkapell på nordspetsen och i Södra byn vid kyrkogården hade förfallit när ön var öde i början av 1700-talet. År 1853 lades grundstenen till ett nytt kapell i Södra byn norr om befästningsvalen. Tre år senare var kapellet färdigt och invigdes tredjedag pingst 1856. Öborna tillhörde sedan mitten av 1700-talet S:t Mikael's församling i Reval.

År 1873 fick öborna möjlighet att friköpa sina gårdar med tillhörande ängsmark jämte en liten skogsbit för evärdlig tid för efterkommande släkten. I Södra och Norra byn avsattes strandområden som allmänning för öns fiskare. Öns skola började byggas 1874 men var ej klar när läraren Petrus Bergsten ankom från Sverige. Folkskolan var 4-årig. Den första terminen fick undervisning ske i kapellet, men kapellet hade ingen eldstad så barnen flyttade över vägen till familjen Schmidts storstuga tills skolbyggnaden var klar 1876. Lä-

Nargö nya kapell
Naissaare uus kabel

Foto: SOVs arkiv / SOV arhiiv

raren Bergsten kom från Evangeliska Fosterlandsstiftelsens (EFS) seminarium. Undervisningen blev med tiden alltför religiöst präglad och han blev uppsagd efter åtta år. Ny lärare kom från EFS men han kunde inte ryska, vilket nu var villkor för lärare. Efter fyra år ersattes han tillfälligt av en estnisk lärare. År 1888 började Johan Klanman från Sutlep på Nuckö som lärare och han stannade till 1910 varefter Nikolaus Blees innehade tjänsten till avflyttningen från ön 1914.

År 1912 började Ryssland befästa strategiska platser i Finska viken. På Nargö började batterier uppföras. För transporter byggdes kaj och smalspårig järnväg. Besöksförbud infördes för turister. Danske kungens park hade varit ett omtyckt utflyktsmål för revalborna. Öborna meddelades att evakueringsplaner av de cirka 300 öborna skulle ske våren 1914. De lyckades förhålla flyttningen till sommaren och kunde förhandla sig till ersättning för gårdarna. Men de fick ej besked vart de skulle flytta. De flesta valde öarna i närområdet men till vintern flyttade många till Reval, där de köpte hus bl a i förstaden Kalamaja. En del familjer valde att flytta till Finland och Sverige. Många ungdomar hade redan tidigare lämnat ön för ett nytt liv i bl a England, USA och Australien.

Efter fyra år med krig, matbrist, arbetslöshet och värdelösa valutor

började öborna våren 1918 flytta tillbaka till ön. Även familjer från Finland och Sverige kom tillbaka. I den nya Estniska Republiken hade männen fått anställningar bl a som lotsar och inom sjöfarten. De stannade kvar i staden med sina familjer. Lotsverksamheten blev nu statlig och sköttes från hamnen i Tallinn. Nargö blev en egen kommun. Kapellet från 1856 var nerbränt av ryssarna.

På ön började livet igen med fisket. Men gårdarna måste köpas tillbaka från staten eftersom de hade fått ersättning för dem tidigare. Inflyttning till "lediga" hus skedde även från grannön Prangli och andra kustorter. Skolan startade och problem uppkom vilket språk som skulle användas. Tidvis fanns både svensk och estnisk skola. För militära ändamål avskildes nu områden på norra och södra delen av ön. I nybyggda kaserner och bostadshus inkvarterades militär personal för underhåll av järnvägen, kajen, fyren och militära anläggningar.

Turister och sommarboende kom tillbaka. Fisk levererades som vanligt och för transporter fanns tre större båtar som ägdes av ett kooperativ om vardera cirka 10 fiskare. På 1930-talet ändrades båtintehavet så att en fiskare ansvarade för båten. Nya hus byggdes i Lillängen och Västerut. De äldre husen reparerades och fick verandor, nya plåttak och målades i ljusa färger. Vid

folkräkningen 1934 uppgav 155 personer att de var svenskar. Medlemmar i blandfamiljer räknades som ester. 199 personer var sysselsatta med fisket, varav nästan hälften var kvinnor.

Men allt förändrades sommaren 1940 när Sovjet invaderade Estland. Den 10 juli 1940 kom besked till familjerna att senast den 19 juli skulle ön vara utrymd. Sovjet krävde militärbaser på Nargö,

Rågöarna och Odinsholm. Avflyttning skedde i fiskebåtarna men vart visste ingen. Många styrde mot fastlandet och bodde den första tiden i båtarna tills man fick provisorisk bostad hos någon släkting eller bekant.

I augusti 1941 invaderade tyska trupper Estland. Innan dess hade ett flertal av männen arresterats eller mobiliserats till Röda Armén. I oktober började de öbor som fanns kvar att flytta ut till ön igen. Vintern blev kall och lång. 82 personer övervintrade och matbristen blev kännbar.

Det var svårt att komma till fastlandet eftersom krigsfartygen gjorde rännor i isen. När det blev isfritt i maj började fisket igen och tillstånd gavs nu av Kriegsmarine genom öns kommandant för några månader i taget. När Röda Armén åter närmade sig Estland började Nargöborna planera en ny flyttning. Denna gång över havet till Sverige i sina fiskebåtar. Från oktober 1943 till februari 1944 lämnade samtliga ön.

Nargö blev en stängd militärbas i nästan 50 år och besök av civila var ej tillåtet. Estland blev en självständig stat i augusti 1991, men på Nargö fanns sovjetisk militär kvar till juni 1994. I början av 1990 kunde tillstånd fås för dagsbesök, men två kontrollanter följde med hela tiden och besök på kyrkogården nekades. I byarna fanns endast husgrunder och källarhögar. När husen hade förfallit och "gästerna" tagit hand om det som var användbart brändes samtliga hus och bodar. Detta skedde i mitten på 1970-talet då eld och rök syntes till

Tallinn. Och gravgården grävdes noggrant igenom i sökandet efter "skatter".

När Estland blev en självständig stat igen kunde öborna ansöka om att återfå sina ärvda markbitar. Inga bostadshus fanns kvar, endast träkyrkan i Södra byn som invigdes 11 september 1938 och militärens "Casino" på östra sidan av ön. Kyrkans torn hade använts som utkik men i övrigt var byggnaden ett träskelett utan tak och fönster. År 2003 började en renovering av kyrkan och fortsätter i etapper med de medel som inkommer genom gåvor och bidrag.

Ett fåtal personer är fast boende på ön. Ett 10-tal fritidshus har uppförts. Regelbunden båttrafik finns under sommartid från Tallinn. Hela ön är en naturpark. Ny bebyggelse är möjlig på de tidigare ägorna med ett avstånd om 50 meter från stranden. Skogen har brett ut sig över de tidigare byarna och ängsmarkerna har nästan helt försvunnit.

*April 2011,
Margit Rosen Norlin*

*Hopsamlade minor från andra världskriget
Teise maailmasõja aegsed müinid*

Foto: M. Hammerman

NAISSAAR, NARGÖ, NARGEN

Nargö fyr

SOV's arkiv

Kui munk Adam pärast Bremani piiskopiks saamist 1070. aasta paiku mööda Läänemere rannikut sõitis, koostas ta tagasi saabudes reisikirja või kroonika, milles märkis, et Aestlandist põhja pool asub saar nimega Terra Feminarium (naiste saar). See peab olema Naissaar.

Taanlased vallutasid Põhja-Eesti 1219. aasta suvel ja hoidsid seda enda valduses 1346. aastani, mil piirkond müüdi Saksa Ordule. Ühenduse pidamiseks oma Baltimaade provintsi lisati 1250. aasta paiku Taani hindamisraamatule mereteed kirjeldus. Mereteed algas Blekinges asuvast Utklippani saarest, kulges sealt põhja, Arholma saare poole, üle Ahvenamere Kõrkisse ja sealt edasi Soome lahte, Porkkialasse, Naissaarele ja Tallinna linnusesse. Ladinakeelne lõik kõlab „item de Purkal usque Narigeth ultra mare estonum”. Ürik on koostatud Taanis Roskilde lossis.

17. juunil 1297 avaldas Taani kuningas Erik Menved käsu kaitsta saartel nimega „Nargheten, Wlvesö, Blocekarl et Rughenkarl” asuvat metsa.

Pärast taanlaste lahkumist Eestist on Naissaar kuulunud erinevate valitsejate alla. 1348. aastal tunnistab Tallinna nunnakloostri abtiss Margareta, et klooster ei pretendeeri Tallinna linnale kuuluvatele

saartele „scilieet Nargheiden. Wolvesö et Karel dietis”.

Tallinna 1370. aasta ja hilisemates kohturaamatutes mainitakse saarelt toodud küttepuude veokulusid. Nimetuste „compani” ja „ööluden” (saareinimesed) all mainitakse hobusekasvatajaid ja metsatöölisi, kuid mis keelt nad kõnelesid ja kas nad saarel ka elasid, seda me ei tea.

16. sajandi alguse maksuraamatutes teatatakse Taani mereröövlastest, kes takistavad meresõitu. Mereröövlaste tugipunkt asus „Naissaare all” („inunder Narigöö”). 1519–1528 juhtis Soome lahes mereröövleid Sören Norby. Mereröövlastid tegutsesid ka veel Rootsi ajal 1561–1710.

Vanim talude nimekiri koos omanike nimedega pärineb aastast 1687, mil saar pidi reduktsioonikomisjoni otsusel minema riigi kätte. Siis oli saarel 9 taluomanikku koos 8 täiskasvanud poja ja 3 venna, 5 hobuse, 11 härja ja 18 lehmaga. Saarel olevatest naistest pole mingeid andmeid peale Maret Valdmani, kes arvatavasti oli lesk ning ühe talu omanik. Omanike seas oli nii rootsi kui eesti nimesid.

Lõunakülas, lõuna poole ulatuval liivaseljäandikul oli juba Rootsi ajal

üks kants. Pärast Karl XII lüüasaamist Poltaava lahingus 1709 hakkas Vene sõjavägi ehitama samale kohale viisnurkset bastionite ja vallikraavidega tähtkantsi, kuid pärast Peeter I surma 1725 tööd lakkasid ja rajatis lagunes.

Põhjasõja järel oli saar pärast 1710.–1711. aasta katku inimestest tühjenenud ja jäi tühjaks 1748. Aastani, mil saarele asusid vennad Stephan ja Hans Hoemann (Åman). Kirikuraamatusse kanti nad Rootsi tragunitena ning nad elatusid kalapüügist, valvasid metsa ning lootsisid vajadusel riigi laevu Soome ja teiste sadamate vahet. Lootsitasu maksti kord aastas pärast järelevaatamist. Saarele asumise luba on antud Tallinna lossis 25. juunil 1748, sellel on Holsteini printsi Peteri, Eestimaa kindralkubernerri allkiri (hiljem oli Peter lühikest aega Venemaa tsaar).

Kaks aastat hiljem on saarel Soomest pärit Lutherite perekonna liikmed ning 1765. aastal jätkub sisseränne Mathias Bergi ja Hans Rosenörniga. Mõni aasta hiljem saabub viieliikmeline perekond Hiiumaalt. Sisseränne jätkub ja kõik uusasunikud on rootsikeelsed. Sada aastat hiljem on talusid 14 ja toimunud on teatud sisseränne eestikeelsetelt rannikualadelt.

Külad asusid ranna läheduses ja talude omanikud maksid Vene riigile väikest renti. Mets kuulus riigile ning kivise ja liivase maa tõttu põllumajandusega ei tegeletud. Põhissetulek saadi kalapüügist, kuid 19. sajandi keskel kasvas koos aurulaevade tulekuga lootsimiste arv. Saare külakogukond oli korraldanud lootsimise talukaupa jooksvas järjekorras. Ühe laeva lootsimise eest maksti tavaliselt üks kuldrubla jalasügavuse eest. 1849. aastal valmis endise puudust tuletorni asemel uus paekivist tuletorn. 1890. aastal tuletorn elektrifitseeriti. 1941. aasta suvel lasti tuletorn Punaarmee poolt õhku. Samal kohal asub praegu 1960. aastal ehitatud betoontuletorn.

1854.–55. aastal oli Naissaar kistud Krimmi sõtta – saare lähedal seisis ankrus Inglise ja Prantsuse laevad, blokeerides Tallinna sadama. Kalapüük jätkus endisel moel, saak viidi linna kalasadamasse, kuid saare elanikud jäid saare ümbruses toimuva kohta rääkides ettevaatlikuks.

Põhjatipus asuv Naissaare vana kalurite kabel ning surnuaia juures asuv Lõunaküla kabel olid 18. sajandi alguses toimunud saare tühenemise järel lagunenud. 1853. aastal pandi Lõunakülas, kindlusevallist põhja pool paika uue kabeli nurgakivi. Kolm aastat hiljem oli kabel valmis ja pühitseti 1856. aasta kolmandal suvistepühäl sisse. Juba 18. sajandi keskpaigast kuulusid saare elanikud Tallinna Rootsi-Mihkli koguduse alla.

1873. aastal lubati saare elanikel osta oma talud koos selle juurde kuuluva heinamaa ja väikese metsamaaga igaveseks ajaks välja. Lõuna- ja Põhjaküla rannaalad muudeti saare kalurite ühismaaks. Saare kooli hakati ehitama 1874. aastal, kuid Rootsi õpetaja Petrus Bergsteni saabumise ajaks polnud see veel valmis. Kool kestis 4 aastat. Esimesel poolaastal anti õpetust kabelis, kuid seal puudus küttekolde ning lapsed kolisid teisele poole teed perekond Schmidt tallu, kuni koolimaja 1876. aastal valmis sai. Õpetaja Bergsten tuli Evangeelse Isamaa Sihtasutuse (EFS) seminarist.

Õpetus omandas aja jooksul üha religioossema sisu ning kaheksa aastat hiljem öeldi tema ametikoht üles. EFS-ist saabus uus õpetaja, kuid ta ei osanud vene keelt, mida nüüd õpetajalt nõuti. Nelja aasta pärast asendati ta ajutiselt eestlasest õpetajaga. 1888. aastal hakkas õpetajana tööle Noarootsist Sutlepast pärit Johan Klanman ja jäi sinna kuni 1910. aastani, seejärel pidas kuni 1914. a. saarelt lahkumiseni seda kohta Nikolaus Blees.

1912. aastal asus Venemaa kindlustama Soome lahel asuvaid strateegilisi kohti. Naissaarel hakati rajama rannakaitsepatareisid. Transpordi tarvis ehitati kai ja kitsarööpmeline raudtee. Turistidel keelati

saarele minna. Taani kuninga aed oli olnud tallinlaste armastatud väljasõidukohaks. Saare elanikele anti teada, et 1914. aasta kevadel umbes 300 elanikku evakueeritakse. Neil õnnestus lahkumine siiski suveks edasi lükata ning kaubelda talude eest kompensatsiooniga. Kuid neile ei teatatud, kuhu nad minema peavad. Suurem osa asus elama lähipiirkonna saartele, kuid talveks kolisid paljud Tallinna, kus ostsid muuhulgas Kalamaja eeslinna maja. Osa perekondi otsustas kolida Soome või Rootsi. Paljud noored olid uue elu nimel Inglismaa, USA-s ja Austraalias lahkunud saarelt juba varem.

Pärast nelja sõja-aastat, tööpuudust ja väärtusetut raha hakkasid elanikud 1918. aasta alguses saarele tagasi tulema. Naasid ka Soome ja Rootsi lahkunud perekonnad. Uue Eesti Vabariigi ajal said mehed tööd peamiselt lootsidena ja meresõidus. Nad jäid koos oma peredega linna. Lootsitegevus riigistati ja seda korraldati Tallinna sadamast. Naissaarest sai omaette vald. 1856. aastast pärit kabeli olid venelased maha põletanud.

Saarel algas taas kalapüük. Kuid talud tuli riigilt tagasi osta, sest nende eest oli varem makstud kompensatsiooniga. „Vabadesse” majadesse asuti elama ka naabersaarelt Pranglilt ja teistelt rannakohtadelt. Tegutsema hakkas kool ja üles kerkis küsimus, millises keeles õpetust korraldada. Aeg-ajalt oli kool nii rootsi- kui eestikeelne. Saare põhja- ja lõunaosa muudeti sõjalisel eesmärgidel kinniseks. Uutesse kasarmutesse ja elumajadesse paigutati raudtee, kai, tuletorni ja sõjaliste rajatiste ülalpidamiseks sõjaväelased.

Turistid ja suvitajad tulid tagasi. Kala toodi nagu ikka ning neid veeti kolme suurema paadiga, mis kuulusid kolmele umbes 10-liikmelisele kooperatiivile. 1930. aastatel muudeti paatide omandikorda nii, et paadi eest vastutas üks kalur. Väikeheinamaal ja lääne pool ehitati uusi maju. Vanemad majad tehti korda, ehitati verandad, uued plekk-katused ning need värviti heledates toonides ümber. 1934. aasta rahvaloendusel nimetas end

rootslaseks 155 naissaarlast. Segaperekondade liikmed loeti eestlasteks. Kalapüügiga tegeles 199 inimest, neist peaaegu pooled olid naised.

Kuid 1940. aasta suvel, kuid Nõukogude Liit Eesti okupeeris, muutus kõik. 10. juulil 1940 teatati elanikele, et hiljemalt 19. juuliks peab saar olema tühi. Nõukogude Liit nõudis Naissaarel, Pakri saartel ja Osmussaarel sõjaväebaase. Lahkumise kalapaatides, kuid kuhu, seda ei teadnud keegi. Paljud suundusid mandrile ja elasid alguses paatides, kuni mõne sugulase või tuttava juures leiti ajutine eluase.

1941. aasta augustis tungisid Eestisse Saksa väed. Enne seda oli arreteeritud või Punaarmeesse mobiliseeritud hulk mehi. Oktoobris hakkasid allesjäänud elanikud saarele tagasi kolima. Talv oli külm ja pikk. Saarel oli üle talve 82 inimest ja toidupuudus muutus märgatavaks. Kuna sõjalaevad lõhkusid jäässe kanaleid, oli mandrile tagasitulek raskendatud. Maikuus, kui jää sulas, hakati taas kalastama ja *Kriegsmarine* andis saare komandandi kaudu kalastusloa paariks kuuks korraga. Kui Punaarmee taas Eestile lähenes, hakkasid naissaarlased planeerima uut lahkumist. Seekord oma kalapaatides üle mere Rootsi. 1943. aasta oktoobrist 1944. aasta veebruarini lahkusid kõik saarelt.

Naissaarest sai peaaegu 50 aastaks suletud sõjaväebaas, kuhu tsiviilisikutest külalisi ei lubatud. 1991. aasta augustis sai Eestist iseseisev riik, kuid Naissaarele püsis Nõukogude sõjavägi 1994. aasta juunini. 1990. aasta algusest võis saada ühepäevase külastuse luba, kuid külalisi saatsid pidevalt kaks kontrollijat ning surnuaeda külastada ei lubatud. Küladest olid alles vaid majaasemed ja keldrikünkad. Kui majad olid lagunenud ja „külalised” võtnud kõik, mis kõlblik, põletati kõik majad ja hooned maha. See toimus 1970. aastate keskel; tuli ja suits paistis Tallinnasse ära. Ja kalmistu kaevati „varandust” otsides põhjalikult läbi.

Pärast Eesti taasiseseisvumist võisid saare elanikud oma maad tagasi

taotleda. Kõik elumajad olid kadunud, alles oli vaid 11. septembril 1938 Lõunakülas pühitsetud puukirik ning saare idakaldal asuv sõjaväelaste „Kasiino”. Kirikutorni oli kasutatud vaatluspostina, kuid üldjoontes kujutas hoone endast vaid katuse ja akendeta puitkarkas-

si. 2003. aastal hakati kirikut restaureerima. Töö kulgeb annetuste ja toetustega saadud vahendite abil etapiviisiliselt.

Saarel on mõned püsiasiukad. Rajatud on kümme kond suvemaja. Suvisel ajal toimub Tallinnast re-

gulaarne laevaviihendus. Kogu saar on muudetud looduspargiks. Uus asustus on võimalik vaid endistel maatükkidel kaugusega 50 meetrit rannast. Endiste külade kohal laiub mets ning heinamaad on kadunud peaaegu täielikult.

Aprill 2011,
Margit Rosen Norlin

Nargö idag

När Nargöborna, för första gången efter ockupationen, besökte sin ö 1991 var alla fiskebyarna totalt utplånade. Vad har hänt sedan dess?

Till Nargö går båten *Monica* onsdag – söndag under sommarmånaderna från hamnen i Tallinn. Många privata motor- och segelbåtar samt även chartrade båtar angör hamnen på Nargö. I fjol var det fler än 10.000 personer som besökte ön. Nargöborna och deras ättlingar besöker sin ö på sommaren, särskilt på kyrkodagen i juli, men få har byggt sig ett eget hus.

Låt oss göra en tur på ön för att se hur det ser ut idag. Vi går från norr till söder:

I *Bakbyn* (*Tagaküla*) eller *Norra byn* (*Põhjaküla*) bor två familjer. En av dem är familjen Olar Gofman som var först med att bygga på sin morfars (*Pilk*) tomt. De har också skaffat sig får som bl a betar i *Danska kungens park*. Den var helt igenvuxen med sly, men börjar nu efter 50 år synas igen. Rita och Olar Gofman är också mycket engagerade i Nargö kyrkas restaurering.

Från *Bakbyn* kommer vi så småningom till hamnen. Där finns en fin sandstrand och tältplats som används flitigt. Sandstränder finns det lite överallt på ön. Den bästa finns en bit söderut, *Hülkari*. Vid hamnen finns också ett gästhem, som gärna gör sina gäster uppmärksamma på den fina naturen och växtligheten på ön. Tyvärr är gästhemmet i skrivande stund stängt.

Familjen Gofmans hus
Perekond Gofmani maja

Foto: Mai Malmström

Fortsätter vi söderut kommer vi strax till *Männiku* och Peedus bar ”Hackspettsboet” (”Rähnapesa”). Peedo är en av de få bofasta på ön och flyttade hit ca 1995. Han har ingen tidigare anknytning till ön, men har lärt sig Nargös historia och även dess ”historier”, guidar grupper och kör tåget på kyrkodagen.

Det finns flera bofasta. Fd fyrvaktaren med fru, dotter och måg bor vid fyren på öns norra ände och har gjort det i över 20 år. Fyrvaktaren är en mycket praktisk man och hjälper gärna till med allt möjligt. Avverkning, planering, bänkar ute vid kyrkan är hans verk.

I *Männiku* finns det största gästhemmet. Husrum, mat och dryck samt vänligt bemötande till ett bra pris bjuds det på. Man gör guidade

turer med lastbil från söder till norr.

Så kommer vi till *Storbyn* (*Suurküla*) eller *Södra byn* (*Lõunaküla*). Där finns dirigenten Tõnu Kaljustes hus och det som är känt, inte bara i musikkretsar, är ”Omari lada” (”Omari küün”). Där framför Nargen Opera konserter bl a 17 juli i år. Det är en upplevelse att sitta i denna lada och lyssna i mycket sparsam belysning. Elektricitet saknas ju på ön och alla måste ordna strömförsörjningen med t ex dieselaggregat eller solpaneler.

Att det är så lite uppbyggt i *Storbyn* (*Suurküla*) - som före 1944 gjorde skäl för namnet - beror till en del på att den gamla byvägen inte är fastställd. Nu verkar det bli ändring på det och en mindre detaljplan skall fastställas.

Efter Kaljustes hus - notera de gamla lotstallarna vid staketet - står *Nargö kyrka* och strax därefter ligger kyrkogården.

Efter besöket på kyrkogården går vi vidare till *Lillängen* ("Väikeheinamaa"). Där finns de flesta nybyggda husen, fem stycken. Ett av dem ägs av Arvo Kelement, som har estlandssvenska rötter. Hans mor Rosalie Kokk och mormor Hedvig Ambrosen var båda födda

på Nargö. Ett annat ägs av Marita och Mauri Nybom, som kommer från Finland. Under den tyska ockupationen 1941 – 1944 var ca 20 finska soldater förlagda på Nargö. Maritas far gifte sig med en estniska från Viimsi. För några år sedan lyckades hon och hennes man köpa en tomt och bygga.

De flesta som byggt på ön bor i Tallinn. Det kan tyckas att återuppbyggandet går sakta. Nästan hela

ön är emellertid naturreservat, så det finns inte så mycket mark att bygga på och man bör gå varsamt fram.

Besök vackra Nargö – inte bara över en dag, utan under flera dagar!

Mai Malmström, bördig på mödrnet från släkten Luther, Bakbyn

Naissaar täna

Kui naissarlased 1991. aastal Kesmakordselt pärast okupatsiooni oma saart külastasid, olid kõik kalurikülad täiesti hävitatud. Mis on toimunud pärast seda?

Suvekuudel käib kolmapäevast pühapäevani Tallinna sadamast Naissaarele laev *Monica*.

Naissaare sadamasse käivad ka paljud eraisikutele kuuluvad laevad ja purjekad. Möödunud aastal külastas saart enam kui 10 000 inimest. Naissarlased ja nende järeltulijad külastavad oma saart, seda eriti kirikupäeval, kuid oma maja on ehitanud vähesed.

Tehkem siis saare peal väike ringkäik ja vaadake, mis seal täna näha on. Liigume põhjast lõunasse: *Tagakülas* (*Bakbyn*) ehk *Põhjakuilas* (*Norra byn*) elab kaks perekonda. Üks neist on Olar Gofmani perekond, kes ehitas oma vanaisa (*Pilk*) krundile esimesena. Nad on muretsenud ka lambad, keda karjatatakse muuhulgas *Taani kuninga aias*. See oli täiesti võsastunud, kuid hakkab nüüd, pärast 50 aastat taas puhtaks saama. Rita ja Olar Gofman osalevad aktiivselt ka Naissaare kiriku taastamisel.

Tagakülalt tuleme tasapisi sadamasse. Seal on kaunis liivarand ja agaralt kasutatav telkimiskoht. Liivarandu on siin-seal kogu saarel. Parim rand asub veidi kaugele lõuna pool *Hülkaril*. Sadamas asub ka võõrastemaja, mis tutvus-

*Gästhemmet i Männiku
Männiku võõrastemaja*

Foto: Mai Malmström

tab oma külalistele saare kaunist loodust ja taimestikku. Kahjuks on võõrastemaja selle loo kirjutamise hetkel suletud.

Lõuna poole jätkates jõuame peagi *Männikule* ja Peedu baari „Rähnapesa”. Peedu on üks saare alalistest elanikest ja ta kolis siia 1995. aasta paiku. Varasemat seost tal saarega ei ole, kuid ta on ära õppinud saare ajaloo ja ka selle „legendid”, korraldab gruppidele ekskursioone ja sõidutab kirikupäeval rongiga saare külalisi.

Püasiasukaid on teisigi. Endine majakaht elab koos naise, tütre ja väimehega saare põhjatipus tule torni juures juba 20 aastat. Maja-

kavaht on väga praktiline mees ja lööb kõiges heameelega kaasa. Ta on langetanud kiriku juures puid, planeerinud ümbrust, ehitanud pingid ja uue aia.

Männikul on ka saare suurim võõrastemaja. Seda peavad Kalle Lindström ja Eda Tarum, kes pakuvad hea hinna eest katusealust, süüa ja juua ning sõbralikku vastuvõttu. Nad korraldavad veoautoga lõunast põhja ekskursioone ja on igati abiks ka meie kirikupäeval, korraldades transporti sadamasse.

Nõnda jõuame *Suurkülla* (*Storbyn*) ehk *Lõunakülla* (*Södra byn*). Seal asub dirigent Tõnu Kaljuste maja, mis on – mitte ainult muusikaring-

kondades – tuntud nime all „Omari küün“. Seal korraldab Nargen Opera muuhulgas ka 17. juulil kontserte.

Selles küünis kasina valgustuse saatel muusikat kuulata on elamus. Saarel ju elektrit ei ole ning vooluga varustamine tuleb korraldada diisलगeneraatorite või päikesepaneelide abil.

Et Suurkülas nii vähe ehitatud on – enne 1944. aastat õigustas see veel oma nime – tuleneb osalt sellest, et vana külatee asukoht on veel ametlikult määratlemata. Nüüd paistab selles osas ühtteist muutuvat ja kinnitamisele läheb väiksem detailplaneering.

Pärast Kaljuste maja – pange tähele aia ääres asuvaid vanu lootsimände – tuleb Naissaare kirik ja kohe pärast seda surnuaed.

Pärast kalmistu külastamist liigume edasi *Väikeheinamaa külla (Lillängen)*. Seal asub enamik uutest majadest – viis tükki. Üks neist kuulub rannarootsi juurtega Arvo Kelementile. Tema ema Rosalie Kokk ja vanaema Hedvig Ambrosen olid sündinud Naissaarel. Teine maja kuulub Soomest tulnud Marita ja Mauri Nybomile.

Saksa okupatsiooni ajal 1941–1944 oli Naissaarele paigutatud umbes 20 Soome sõdurit. Marita isa abiellus Viimsist pärit eestlannaga ja Marita kuulis sellest kaunist saarest palju.

Paar aastat tagasi õnnestus tal koos mehega osta saarele krunt ja ehitama hakata. Suurem osa neist, kes on saarele ehitanud, elavad Tallinnas.

*Lokförare Peedu i dieselloket
Veduriuht Peedu*

Foto: Mai Malmström

Ülesehitustöö paistab vaikselt jätkuvat. Peaaegu kogu saar on siiski loodusreservaat, mistõttu maad, kuhu midagi ehitada, palju ei ole ning toimetada tuleb ettevaatlikult.

Lõpetaks selle ringkäigu üleskutsega: külastage kaunist Naissaart – mitte ainult üheks, vaid mitmeks päevaks!

Mai Malmström, ema poolt Tagaküla Lutherite suguvõsast

KULTURRÅDET FÖR DEN SVENSKA MINORITEN I ESTLAND 2011-2014

ROOTSI VÄHEMUSRAHVUSE KULTUURINÕUKOGU EESTIS 2011-2014

Rüütli 9, 10130 Tallinn, tel./fax +372 644 1921, e-post: info@eestirootslane.ee

E-postadresser till enskilda ledamöter finns på kulturrådets hemsida www.estlandssvensk.ee

Nõukogu liikmete e-posti-aadressid asuvad kultuurinõukogu kodulehel www.eestirootslane.ee

Jonne Berggren, Ormsö/Vormsi

Birgit Eldh, Rickul/Riguldi

Maria Gilbert, Ormsö/Vormsi

Margareta Hammerman,
Ormsö/Vormsi

Sofia Joons, Nargö/Naissaar

Ülo Kalm, Nuckö/Noarootsi

Neeme Kari, Hapsal/Haapsalu

Kalev Kukk, Nargö/Naissaar

Uile Kärk-Remes, Tallinn

Mart Laidmets, Nuckö/Noarootsi

Gun Pella, Stora Rågö/Suur-Pakri

Lars Rönnerberg, Ormsö/Vormsi

Sven Salin, Ormsö/Vormsi

Elna Siimberg, Vippal/Vihterpalu

Valdek Slet, Ormsö/Vormsi

Jana Stahl, Lilla Rågö/Väike-Pakri

Bo Stenholm, Ormsö/Vormsi

Eve Streng, Ormsö/Vormsi

Raul Targama, Rickul/Riguldi

Kai Tennisberg, Rickul/Riguldi

Christer Widgren, Ormsö/Vormsi

Svenska S:t Mikael's historia i Reval och på öarna

Svenskt kyrkoliv i form av biktfäder och predikobröder har funnits i Reval/Tallinn lika länge som staden har funnits. Den ende vi känner till namnet från den västerländska kyrkans odelade tid är en präst vid namn Johan som avled på S:t Nicklas dag 1531. Den förste kyrkoherden för den konstituerade svenska församlingen var magister Herman Grönau som kom till Reval år 1532 med rekommendationsbrev från såväl Martin Luther som Philip Melancthon. Svenska församlingen kom att samlas till gudstjänster på modersmålet i S:t Mikael's klosterkyrka, vilken börjat byggas av cistercienserorden år 1229.

Svensk församlingkyrka

När klostret upphörde och förvandlades till det gymnasium som vi idag känner under namnet Gustav Adolfsgymnasiet, gavs klosterkyrkan genom beslut av Gustav II

Adolf den 6 juni 1631 till svensk församlingkyrka.

Den svenska tiden som fick sin början genom fördraget mellan Estlands riddarhus och Sveriges konung Erik XIV den 6 juni 1561 ledde till att antalet svenskar ökade högst betydligt, så att de i början av 1600-talet var 7 000, vilket vid den tiden innebar att de var lika många som esterna bland stadens till största delen tyska invånare.

Pesten 1710

Under den svenska tiden hade församlingen inte mindre 10 kyrkoherdar tills det mesta slogs i spillror det fasansfulla året 1710, då pesten härjade och staden föll i Peter den förstes hand. Kyrkokronikan berättar följande:

”Anno 1710 grasserade pesten i september, oktober och november är endast tre eller fyra barn döpta,

vilka strax avsomnade i Herranom, ty i Revals stad dog med barn och gamla 48 000 själar och endast 1900 överlevde.” Siffrorna är kanske inte helt exakt beräknade men av församlingens medlemmar dog hälften och däribland kyrkoherden Petrus Herlin.

Nargö som i gamla tider hade haft fiskarkapell, som man satt i förbindelse med Birgiterklostret i Piritä. Där skall enligt legenden endast en kvinna ha ”överlevt” pesten och därmed givit upphov till öns estniska namn Naissaar - kvinnoön. Till Nargö, som blev annexförsamling till Svenska S:t Mikael's församling, flyttade nu sex svenska, tre estniska och en tysk familj.

Kyrkan förloras

År 1716 förlorade Svenska S:t Mikael's församlingen sin kyrka, då den ryske guvernören bestämde att den skulle användas som rysk garnisonskyrka och invigdes till Kristi förklarings ortodoxa kyrka, vilket den är även idag. Församlingen fick efter mycket processande rätt till kompensation 1726 i form av Helgeandshuset på Riddaregatan/Rüütli som sedan 1733 kunde invigas som den nya S:t Mikael'skyrkan.

Församlingens nu 4000 medlemmar hade sedan 1710 Mathias Simolin som kyrkoherde och han kom att tjäna församlingen inte mindre än 43 år men hans efterträdare Johannes Roos fick en än längre tjänstgöringstid på 55 år.

Församlingens medlemstal sjönk dock kontinuerligt genom att bättre bemedlade förtyskades och sämre ställda estnifierades, så att församlingen från 1813 endast hade möjlighet att hålla sig med en präst. För att inte helt fastna i ”series pastorum” kan vi dock nöja oss med konstaterandet att långa tjänstgöringstider under 17 och 1800-talen

Den första svenska församlingkyrkan i Tallinn, nuvarande Kristi förklarings ortodoxa kyrka

Esimene rootsi koguduse kirik Tallinnas, Kristuse Taevaminemise õigeusu kirik

Foto: Patrik Göransson

var mera regel än undantag, så att t.ex Lars Erik Mozelli tjänade församlingen i 27 år och J. W. Gustafsson i 24.

Kapellet på Nargö

Församlingen hade länge haft planer på ett kapell på Nargö men inte kunnat genomföra projektet pga. bristande ekonomiska resurser innan den finländske konsuln von Böningh gjorde byggandet till en hjärtesak genom att stödja med egna medel och tigga ihop från andra. S:ta Maria kapell vars grundsten lades 1853 kunde högtidligen invigas redan 1856, varvid ångaren Wiems förde 300 gäster till ön och de särskilt inbjudna hedersgästerna som civilguvernören von Grünewaldt, generalsuperintendenten Dr. Stein, Revals borgmästare von Bunge och många flera.

Stora och Lilla Rågö

År 1897 upptogs befolkningen på Stora och Lilla Rågö som medlemmar i S:t Mikael's församling vid en högtidlig gudstjänst i Baltischport/Paldiski, men till denna del av församlingens historia hoppas jag att få återkomma vid ett annat tillfälle.

Församlingens klockare

Under 1900-talet blev prästbytena betydligt vanligare än tidigare och de infödda klockarna fick stå för kontinuiteten, varvid det kan finnas skäl att lyfta fram två av dessa. Den rikt begåvade missionären Reinhold Albinus Ambrosen innehade tjänsten i 12 år och hans efterträdare, den för estlandssvenskheten så betydande Hans Pöhl vilkens tjänstgöringstid blev hela 25 år.

Andra trotjänare var far och son Hacker som tillsammans tjänstgjorde inte mindre än 70 år trots att man under vintertiden var tvungna att spela med vantar på händerna.

Det var också en stor prestation att kunna starta och vidmakthålla en kör i en församling på drygt 1000 medlemmar varav kanske hälften bodde i staden, vilket betydde att alla sångförmågor togs till vara samtidigt som man ibland fick låna in sångare för mansstämmorna.

Kyrkoherde L. E. Mozelli
Öpetaja L. E. Mozelli

Gudstjänsterna, söndagsskolan och konfirmandundervisningen var de enda tillfällen där man kunde höra sitt modersmål utanför hemmets väggar tills svenska skolan slutligen kunde öppnas 1917. Församlingen hade två syföreningar, den ena med diakonal inriktning och den andra till stöd för det svenska läsrummet.

Nargö utryms

Annexförsamlingen på Nargö hade drabbats mångfaldigt under första världskriget, då befolkningen först avhystes för att ön skulle bli en tsarrysk militärbas och när sedan revolutionen bröt ut brändes det mesta på ön ner, inklusive kapellet.

När människorna efter Estlands självständighet kunde återvända till sina förfäders ö började de bygga upp det som hade förstörts av revolutionärerna. 1934 hade man kommit så långt med planerna på att bygga ett nytt kapell på Nargö i enlighet med det brev som lades i en cylinder vid det högtidliga tillfället.

Med stöd från många håll varom mera är att läsa i en artikel i Allsvensk Samling den 5 september 1933 (se fotot) och med idogt arbete kunde man bli färdiga med helgedomen på inte mindre än fyra år och 1938 invigdes kyrkan under stora högtidligheter. Den på många sätt lyckliga självständighetstiden gick dock mot sitt slut

Kyrkoherde J. W. Gustafsson
Öpetaja J. W. Gustafsson

och Estland ingick ett ödesdigert basavtal med Sovjetunionen, varvid öarna drabbades hårdast och på Nargö, varifrån befolkningen på nytt avhystes samlades man till avskedsgudstjänst i kyrkan den 14 juli 1940, varefter korset på tornet togs ner i vetskap om att kyrkan skulle komma att vanhelgas av önska nya herrar.

När ön efter skiftande och långa ockupationer blev fri 1994 var dock kapellet den enda byggnaden som fanns kvar sedan den gamla tiden och stora ansträngningar har

gjorts för att rädda detta tempel till eftervärlden samtidigt som mycket ännu återstår innan S:t Maria kapell på nytt är en värdig plats för gudstjänstfirande.

Sovjetiska förstörelsen

Ockupationer och krig gick hårt åt S:t Mikael's församling i sin helhet och det stora flertalet av medlemmarna tvingades i andra världskrigets slutskede fly till Sverige samtidigt som en del blev kvar av eget beslut och andra därför den sista båten inte kunde komma för att hämta dem innan sovjetarmen intog Reval den 22 september 1944.

De kvarblivna församlingsmedlemmarna gav dock inte upp sin kyrka utan strid, utan försökte förgäves registrera församlingen, men fick avslag med motiveringen att

det svenska prostieret hade flytt till det fascistiska Sverige och därför inte kunde verka i det socialistiska Estland. Kyrkan gjordes till en sportklubb.

Till detta och hur undret inträffade och församlingen fick registreras på nytt 1990 och efter den återvunna självständigheten 1991 kunde börja kampen för att få tillbaka och återuppbygga det som ondskans makter hade försökt, att som de trodde riva ner för alltid, hoppas jag dock kunna få återkomma i en annan artikel.

Detta var några axplock ur den svenska församlingens historia

*Patrik Göransson
Kyrkoherde
S:t Mikael's församling*

*Svenska S:t Mikael's församlings vapen
Rootsi-Mihkli koguduse vapp*

Mõned väljavõtted rootsi koguduse ja saarte ajaloost

Riddargatan 9 i Tallinn med Svenska S:t Mikael's kyrka och församling, Kulturådets kontor och Riddargatans folkhögskola.

Rüütli tn.9 Tallinn: Rootsi-Mihkli kirik ja kogudus, Kultuurinõukogu ja Rüütli rahvakool.

Foto: M. Hammerman

Rootsikeelne kirikuelu pihisade ja palvevendade näol on Tallinnas eksisteerinud sama kaua kui linn ise. Öhtumaise kiriku ühtsuse ajast teame nimeliselt vaid ühte vaimulikku – Johanit, kes suri 1531. aasta nigelapäeval. Tekkinud rootsi koguduse esimeseks õpetajaks oli magister Herman Gröna, kes saabus Tallinna 1532. aastal, kaasas nii Martin Lutheri kui Philip Melanchtoni soovituskirjad. Rootsi kogudus hakkas emakeelseid teenistusi pidama 1229. aastal tsistertlaste ordu poolt ehitatud Püha Miikaeli kloostrikirikus.

Rootsi koguduse kirik 1631

Pärast seda, kui klooster lakkas tegetsemast ja muudeti tänapäeval Gustav Adolphi Gümnaasiumi nime all tuntud kooliks, anti kloostrikirik Gustav Adolphi otsusel 6. juunist 1631 rootsi koguduse kätte.

Rootsi aeg, mis algas 6. juunil 1561 Eestimaa rüütelkonna ja Rootsi kuningas Erik XIV vahel sõlmitud lepinguga, tõi kaasa rootslaste arvu olulise kasvu; 17. sajandi alguseks oli neid 7000, mis tähendas, et neid oli tollal linna suuremalt jaolt sakslastest elanike seas eestlastega samapalju.

1710. aasta katk

Rootsi ajal oli kogudusel 10 õpetajat, kuni kohutaval 1710. aastal, mil möllas katk ja linn langes Peeter I kätte, purunes kõik kildudeks. Kirikukroonikas öeldakse:

„Anno 1710 laastas katk septembris, oktoobris ja novembris on riskitud vaid kolm või neli last, kes kohe Issandas uinusid, sest Tallinna linnas suri naiste ja lastega 48 000 hinge ja ellu jäi vaid 1900.” Numbrid pole võib-olla päris täpsed, kuid koguduse liikmetest surid pooled, nende seas ka õpetaja Petrus Herlin.

Naissaarel oli nagu varemgi kalurite kabel, mida seostati Piritä kloostriga. Seal olevat katkust „eluga pääsenud” vaid üks naine, andes sellega saarele nime – Naissaar. Rootsi-Mihkli abikoguduseks saanud Naissaarele kolis nüüd kuus rootsi, kolm eesti ja üks saksa perekond.

Koguduse kirik kaob

1716. aastal kaotas Rootsi-Mihkli kogudus oma kiriku, kuna venelaste kubermuri otsusel muudeti see Vene garnisonikirikuks ja pühitseti Kristuse Täevaminemise õigeusu kirikuks, mida see on tänaseni. Pärast pikka protsessimist sai kogudus 1726. aastal kompensatsiooni Rütli tänaval asuva seegihoone näol, mis pühitseti 1733. aastal uueks Rootsi-Mihkli kirikuks.

Nüüdseks 4000 liikmega koguduse õpetajaks oli juba 1710. aastast Mathias Simolin, kes teenis kogudust 43 aastat, tema järglane Johannes Roos koguni kauem – 55 aastat.

Koguduse liikmete arv siiski langes, jõukamad sakstasid ja vähemjõukamad eestistid,

mistõttu 1813. aastast suutis kogudus palgal hoida vaid ühte vaimulikku. Laskumata „series pastorum”-isse, võime siiski nentida, et 18.–19. sajandi pikad teenistusajad olid pigem reegel kui erand; Lars Erik Mozelli teenis kogudust 27 ja J. W. Gustafsson 24 aastat.

Naissaare kabel

Kogudusel oli pikka aega kavas rajada Naissaarele kabel, kuid väheste majanduslike ressursside tõttu sai see võimalikuks alles siis, kui Soome konsul von Böningh võttis ehituse oma südameasjaks, toetades seda oma vahenditest ja kerjates ka mujalt juurde. 1853. aastal nurgakivi saanud Püha Maarja kabel pühitseti pidulikult sisse juba 1856. aastal, mispuhul aurik Wiems toimetas saarele 300 külast, kelle hulgas oli spetsiaalselt kutsutud aukülasti nagu kuberner von Grünewaldt, kindralsuperintendent dr. Stein, Tallinna linnapea von Bunge ja paljud teised.

Suur- ja Väike-Pakri

1897. aastal võeti Paldiskis toimunud pidulikul jumalateenistusel Rootsi-Mihkli koguduse liikmeteks Suur- ja Väike-Pakri elanikud, kuid loodan koguduse ajaloo selle osa juurde naasta mõnel teisel korral.

Koguduse köstrid

20. sajandil vaheldusid vaimulikud varasemast sagedamini ning järjepidevust hakkasid kandma kohalikku päritolu köstrid, kelle hulgas on põhjust esile tuua kahte. Mitmekülgset haritud misjonär Reinhold Albinus Ambrosen pidas seda ametit 12 ja tema järglane, eestirootsluse jaoks nii tähtis Hans Pöhl koguni 25 aastat.

Teisteks ustavateks teenijateks olid isa ja poeg Hacker, kes olid ametis kahepeale kokku 70 aastat, kuigi talvisel ajal tuli sageli mängida kinnastes.

Suureks saavutuseks oli ka laulukoori asutamine ja käigushoidmine umbes 1000-liikmelise koguduse seas, kellest linnas elas võib-olla vaid pool; see tähendas, et ära ka-

sutati kõik lauluoskajad ning mõnikord tuli meeshääli isegi sisse laenata.

Kuni rootsikeelse kooli avamiseni 1917. aastal olid jumalateenistused, pühapäevakool ja leeritunnid ainsaks võimaluseks kuulata väljaspool koduseinu oma emakeelt. Kogudusel oli kaks õmblusühingut, neist üks diakoonilise suunitlusega ning teine rootsikeelse lugemistoa toetuseks.

Naissaar tehakse tühjaks

Naissaare abikogudust tabas Esimene maailmasõda mitmekordselt – kõigepealt tühjendati saar elanikest, kuna seal pidi asutatama Tsaari-Venemaa sõjaväebaas, ning revolutsiooni puhkedes põletati maha suurem osa saarel asuvatest hoonetest, sealhulgas ka kabel.

Kui elanikud pärast Eesti iseseisvumist oma esivanemate saarele tagasi pöördusid, hakkasid nad revolutsionääride poolt hävitatud üles ehitama. 1934. aastaks oldi plaanidega jõutud nii kaugele, et rajada Naissaarele uus kabel. Seda vastavalt kirjale, mis asetati pidulikult hetkel silindrisse.

Mitmelt poolt saadud toetustega, millest võib lähemalt lugeda ajalehe Allsvensk Samling 5. septembri 1933. aasta numbris toodud artiklist (vt foto) ning visa tööga jõuti pühamuga ühele poole vähem kui nelja aastaga ja 1938. aastal pühitseti kirik pidulikult sisse. Mitmel moel õnnelik iseseisvusaeg lähenes siiski lõpule ja Eesti sõlmis Nõukogude Liiduga saatusliku baaside lepingu. See tabas kõige rängemalt just saari ja Naissaarel, mis elanikest taas tühjendati, kogunes rahvas 1940. aasta 14. juunil kirikusse lahkumisteenistusele. Seejärel, teades, et saare uued isandad hakkavad kirikut teotama, võeti rist tornist maha.

Kui saar pärast pikki okupatsiooniaegu 1994. aastal vabaks sai, oli kabel siiski vaid ainus endisest ajast säilinud hoone ning selle templi päästmiseks järeltulevatele põlvkondadele on tehtud suuri pingutusi. Et Püha Maarja kabel taas väärikaks jumalateenistuse pidamise kohaks saaks, tuleb veel palju teha.

Nõukogudeaegne hävitustöö

Okupatsioonid ja sõda tabas Rootsi-Mihkli kogudust rängalt ja suur enamik koguduse liikmetest oli sunnitud Teise maailmasõja lõpus põgenema Rootsi; osa jäi siiski maha omal soovil ja teine osa seetõttu, et viimane laev jäi enne, kui Nõukogude väed Tallinna 22. septembril 1944. aastal hõivasid, tulemata.

Mahajäänud koguduseliikmed ei loobunud oma kirikust siiski mitte võitluseta, üritades kogudust asjatult registreerida, kuid said eitava vastuse põhjendusega, et Rootsi praostkond oli põgenenud fašistlikku Rootsi ja seetõttu sotsialistlikus Eestis tegutseda ei saa. Kirik muudeti spordibaasiks.

Selle juurde, kuidas sündis ime ja kogudus 1990. aastal taas registreeriti ning kuidas pärast taas-

iseseisvumist 1991 algas võitlus kurjuse jõudude poolt igavesse hävingusse määratu tagasisaamiseks ja taas üles ehitamiseks, loodan naasta mõnes teises artiklis.

Patrik Göransson

Rootsi-Mihkli kiriku õpetaja

Svenska St Mikaelskyrkan som sportlokal under sovjet-tiden.

Vid platsen för predikstolen hängde porträtt av Lenin och Stalin och framför var boxningsringen placerad och vid sidan om låg brottarmattorna.

Rootsi-Mihkli kirik nõukogudeaegse spordibaasina. Praeguse kantsli kohale olid üles riputatud Lenini ja Stalini portreed, ja nende ees asus poksiring, veidi kaugel maadlusmatid.

Foto: S:t Mikael's arkiv / Rootsi-Mihkli kiriku arhiiv

St Mikael'skyrkan är idag pietetsfullt restaurerad och återställd i stort sett till hur den såg ut 1944. Tjänareks on Rootsi-Mihkli kirik pieteeditundeliselt taastatud ja saanud suures osas tagasi 1944. aasta väljanägemise.

Foto: M. Hammerman

Sommaren då allt krossades

Tio estlandssvenskar mördades, 61 deporterades, 419 mobiliserades

I juni 1941 drabbades Estland, Lettland och Litauen av en dittills oanad ondska. Tiotusentals människor greps och deporterades till det inre av Ryssland anklagade för brott de inte hade begått. Tiotusentals män kallades in för tjänstgöring i en armé, som inte var deras och de flesta hamnade inte vid fronten och fick strida mot tyskarna, som snabbt avancerade söderifrån, utan även de hamnade i läger långt in i Ryssland, där köld och svält dödade många av dem.

Knappast någon familj i Baltikum undkom ondskan 1941. I sommar ska vi minnas offren.

Källorna stöder varandra

SOV började direkt efter överflyttningen till Sverige att göra upp listor på estlandssvenskar för att se vilka som blev kvar i Estland efter den stora flykten 1943-44 och för att spåra dem, som hade mobiliserats eller deporterats 1941. Bland annat intervjuades män, som suttit i de läger inne i Ryssland där de mobiliserade först hamnade, och de berättade vilka andra estlandssvenskar de träffat där.

Faktainsamlingen började redan i Estland under den tyska ockupationen. I dagstidningarna publicerades namnlistor på försvunna människor. Massgravar från den ryska ockupationen öppnades och liken identifierades, det gäller bland annat den grav på slottsområdet i Kuressaare på Ösel, där fem Runöbor – tre estlandssvenskar och två ester – hade kastats ner. I S:t Mikaelsskyrkan i Tallinn noterade någon i församlingsboken med ljusblått bläck efter en del av namnen att de hade mobiliserats 1941. Samma person har med samma penna skrivit om person efter person och ibland hela familjer att de "rymt till Sverige". Då handlade det om personer, som inte ville bli kanonmat i den Röda och sedan den tyska armén utan gav sig iväg. Man kan anta att sekreteraren var rädd för att någon myndighetsperson skulle komma och bläddra i kyrkböckerna och att personen inte vågade skriva att personerna flytt från en tvångsmobilisering, bättre att använda ordet "rymt"... Församlingsboken för åren 1929-44 finns nu på Riksarkivet i Stockholm.

Svårt beräkna antalet offer

Det finns flera beräkningar över hur många invånare i Estland som drabbades av de sovjetryska och nazityska ockupationerna. Nedan finns siffror ur *The White Book* som gavs ut 2005 av en kommitté tillsatt av den estniska regeringen.

Under 1940 greps minst 1 082 personer, som ledande politiker och statstjänstemän men även affärsmän och andra.

I juni 1940-deportationerna greps 9 267 personer, men 14 471 namn stod på listorna, resten kunde gömma sig. 2 409 dödsdomar avkunnades under 1941 och -42, men många fler avled på grund av de hårda förhållandena i fängslägren.

Runt 2 446 personer mördades utan rättgång under den första ryska ockupationen, dit räknas bland annat massmorden vid slottet i Kuressaare, där 90 personer fick sätta livet till.

33 304 (eller 36 972) män tvångsmobiliserades. Minst 10 440 män dog av hunger och sjukdomar eller av straff de ådömdes av säkerhetspolisen NKVD.

Inräknat dem som deporterades vid andra tillfällen än ovannämnda förlorade Estland permanent minst 59 967 medborgare under den första ryska ockupationen. Ytterligare 26 000 människor flydde till Ryssland, när den tyska armén närmade sig. Av de här mer än 85 000 personerna räknar personerna bakom Vita boken att 48 000 dog.

Under den tyska ockupationen arresterades 18 893 personer och cirka 45 procent frigavs efter kortare tid. 5 634 personer avrättades och räknar man in dem som avled i olika fängslägren dog 7 798 personer, varav 929 judar och 243 romer. (Siffran gäller de judar och romer, som bodde permanent i Estland; till landet forslade tyskarna många fler för att avrättas.)

Vid den här tiden hade Estland cirka en miljon invånare, så 48 000 döda är fem procent av befolkningen. Cirka 20 000 estniska män stred i den tyska armén. Antalet estniska invånare som dödades i krigshandlingar (civila samt soldater i Röda, tyska och finska armén) beräknas till 32 000 personer, alltså långt färre än vad den röda terrorn tog.

Cirka 80 000 invånare flydde till väst mot krigsslutet; där är inte inräknat de cirka 20 000 tyskbalterna som lämnade Estland 1939-41.

1949 deporterades totalt 32 536 personer. Av dem dog 2 895 personer under åren 1949-58.

Fotnot: Boken finns på engelska och man hämtar den enklast på internet genom att googla "The White Book" och Estonia. Genomgående är antalet personer i boken i underkant, det är numera känt att många fler flydde eller försvann. Den tar också upp den stora ryska immigrationen efter kriget, skador på miljön och kulturen med mera.

*Mattias Reinholdson
Kustbons redaktör*

Suvi, mil kõik purunes kildudeks

10 hukatut, 61 tapetut, 419 mobiliseeritud

1941. aasta juunis tabas Eestit, Lätit ja Leedut seninägematu kurjus. Süüdistatuna kuritegudes, mida nad polnud toime pannud, võeti kinni ja küüditati Venemaa sisealadele kümneid tuhandeid inimesi. Kümned tuhanded mehed võeti teenima armeesse, mis polnud nende oma, ja suurem enamik ei sattunud mitte rindele ega sõdinud lõuna poolt kiiresti peale tungivate sakslastega, vaid saadeti kaugetesse Venemaa laagritesse, kus paljud hukkusid külma ja nälja läbi.

1941. aasta kurjusest ei pääsenud pea ükski Baltimaade perekond. Sel suvel mälestame ohvreid.

Allikad klapivad

Kohe pärast siirdumist Rootsi hakkas SOV koostama eestirootslaste nimekirju, et teha kindlaks, kes jäid pärast 1943.–1944. aasta suurt põgenemist Eestisse ning otsida 1941. aastal mobiliseeritute või küüditatute jälgi. Muuhulgas küsitleti ka Venemaal mobiliseeritute laagrites viibinud mehi, kes rääkisid seal kohatud teistest eestirootslastest.

Andmete kogumine algas juba Saksa okupatsiooni ajal Eestis. Ajalehtedes avaldati kadunud inimeste nimekirju. Avati Nõukogude okupatsiooni aegsed massihauad ja tuvastati neist leitud surnukehad, sh Kuressaare lossiõue kraavi heidetud viis Ruhnu elanikku – kolm rootslast ja kaks eestlast. Tallinna Rootsi-Mihkli kirikus märkis keegi mõningate koguduse raamatus olevate nimede järele helesinise tindiga, et need on 1941. aastal mobiliseeritud. Sama isik on sama pliiatsiga kirjutanud paljude isikute ning mõnikord tervete perekondade kohta, et nad „pagesid Rootsi”. Tegemist oli isikutega, kes ei soovinud saada Punaarmee ja hiljem Saksa armee kahurilihaks ning lahkusid. Võib arvata, et sekretär kartis mõne kirikuraamatutes sobrava ametiisiku saabumist ega julenud kirjutada, et nad põgenesid sunniviisilise mobilisatsiooni eest; sobilikum oli kasutada sõna „pagesid” ... 1929.–1944. aasta koguduseraamat asub praegu Stockholmis Rootsi Riigiarhiivis.

Ohvrite arv on ebaselge

Nõukogude ja Saksa okupatsioonide all kannatanud Eesti elanike arvu kohta on tehtud mitmeid arvestusi. Allpool toodud arvud pärinevad 2005. aastal avaldatud *Valgest Raamatust*, mis koostati Eesti valitsuse poolt loodud komisjoni töö tulemusena. 1940. aastal arreteeriti vähemalt 1082 inimest – juhtivaid poliitikutuid ja riigiametnikke, kuid ka äri- ja teisi.

1940. aasta juuniküüditamiste käigus arreteeriti 9267 isikut, kuid nimekirjadesse oli kantud 14 471 nime. Ülejäänud varjusid. 1941–1942 tehti 2409 surmaotsust, kuid ränkade laagritingimuste tõttu oli hukkunuid tunduvalt rohkem.

Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal tapeti ilma kohtuotsuseta 2446 inimest, kelle hulka arvestatakse ka Kuressaare lossi massimõrv, kus kaotas elu 90 inimest.

Sunniviisiliselt mobiliseeriti 33 304 (või 36 972) meest. Nälga, haigustesse või NKVD poolt määratud karistuste läbi suri vähemalt 10 440 meest.

Arvestades siia juurde ka muul ajal küüditatuid, kaotas Eesti esimese Nõukogude okupatsiooni ajal vähemalt 59 967 kodanikku. Veel 26 000 inimest põgenes Saksa armee lähenedes Venemaale. Neist enam kui 85 000 isikust hukkus Valge Raamatu autorite arvestusel 48 000.

Saksa okupatsiooni ajal arreteeriti 18 893 inimest, kellest mõne aja pärast vabastati umbes 45 %. 5634 inimest hukati ja arvestades

nende hulka ka vangilaagrites surnud, oli hukkunuid 7798, neist 929 juuti ja 243 mustlast. (Number tähistab alaliselt Eestis elanud juute ja mustlasi; hukkamiseks Eestisse toodud juute ja mustlasi oli tunduvalt enam.)

Eestis elas tollal umbes miljon inimest, mis tähendab, et 48 000 surnut moodustas umbes viis protsenti elanikkonnast. Umbes 20 000 Eesti meest sõdis Saksa armees. Sõjategevuses hukkunud Eesti elanike (tsiviilisikute ning Punaarmees, Saksa ja Soome sõjaväes teeninud sõdurite) hulgaks on arvestatud 32 000 – tunduvalt vähem, kui punase terrori ajal.

Umbes 80 000 elanikku põgenes sõja lõpus läände; nende hulka ei ole arvestatud umbes 20 000 bal-tisakslast, kes lahkusid Eestist 1939–1941.

1949 küüditati kokku 32 536 inimest. Aastatel 1949–1958 suri neist 2895.

Märkus: Raamat on avaldatud inglise ja eesti keeles ning on kättesaadav ka Internetis, kasutades Google'is otsisõnu The White Book / Valge Raamat ja Estonia / Eesti. Raamatus esitatud inimeste arv on siiski liiga madal. Praegu-seks on teada, et põgenenuid või kadunuks jäänuid oli palju rohkem. Raamatus käsitletakse ka ulatuslikku sõjajärgset sisserännet, keskkonnakahjusid, kultuuri hävitamist jne.

*Mattias Reinholdson
Kustboni toimetaja*

Paragraf 58 skickade miljontals oskyldiga till helvetet

Sovjettidens paragraf 58 var ett politiskt maktmedel som kriminaliserade det som kallades för antisovjetisk verksamhet. Miljontals oskyldiga människor drabbades. Men paragrafen tjänade sitt syfte, den skrämde folk till tystnad och försörjde lägren med arbetskraft.

Stalins massarresteringar av miljontals personer hade stöd av paragraf 58 i den sovjetiska strafflagen. Den införde han den 25 februari 1927. Några år senare, 1935, gjordes en justering: barn från 12 års ålder kunde åtalas.

Vissa av punkterna i paragraferna är inte så uppseendeväckande i sig; det är inte orimligt att åtala någon som saboterar samhället. Det är mer konsekvenserna av hur lagen användes som är tragisk. En chef för en fabrik som inte levererade det som föresagts kunde bli fälld för sabotage. Soldater som lät sig tillfångatas och som sedan återvändande kunde anklagas för spioneri. Och så vidare.

Rättegångarna liksom förhören var ofta en fars. ”Inte sällan skrevs långa ’protokoll’ separat av NKVD:s förhørsledare vilka kunde uppta över 100 sidor maskinskriven text. Protokollen hade undertecknats av den förhörde men innehåller i huvudsak vad som tillskrivits honom eller henne, inte vad som faktiskt sas vid förhören” menar Lennart Samuelson, docent på Östekonomiska institutet vid Handelshögskolan i Stockholm.

Eller så fanns det övertalningsmetoder som kunde användas vid förhören. Laverentij Berija, NKVD-chef och Stalins högra hand, sa ”ge mig 24 timmar kan jag få vem som helst att erkänna att han är engelska drottningen”.

Men du fick ju bara tio år

Ett av de många cyniska skämten i Sovjet: En person är frustrerad efter att ha dömts till tio år i läger och säger ”Jag har ju inte gjort något, jag är ju helt oskyldig.” Då säger

den andra ”Nä, men så fick du bara tio år.”

I början av 1940-talet var straffsattserna ofta mellan tre och tio år, senare ofta tio år eller mer. Vanligt var en så kallad tjugofem-femman, alltså 25 år i läger och sedan fem års förvisning. Många slapp dock sitta av hela tiden eftersom de dog. Anhöriga blev också drabbade på olika sätt, kanske blev de av med jobbet eller fick sluta den skola de gick.

Efter Stalins död ändrades paragraf 58 och antalet domar minskade väsentligt. Under andra delen av 1950-talet släpptes vissa paragraf 58-fångar. De förklarades som oskyldigt dömda, rehabiliterades. Långt senare, in i slutet av 1980-talet, förekom många rehabiliteringar som avsåg ärenden 40-50 år tillbaka i tiden. Varför?

Nedan finns 58-paragrafers delar och försök till att ungefärligt tolka dess innehåll. Det är svårt med konstiga ord och svepande hel eller halvt obegripliga formuleringar.

58:1 Definition av kontrarevolutionär, till exempel förrädare mot moderlandet och avhoppare, borgerlig nationalist och separatist, internationella borgerliga agenter och så vidare. Dessutom finns flera undergrupper som till exempel 58:1a som tar upp att det är kriminellt att fly till ett annat land.

58:2 Väpnat uppror.

58:3 Kontakt med utlänning eller land i kontrarevolutionärt syfte.

58:4 Hjälpt någon (person, grupp, organisation) som stödjer borgerliga värderingar.

58:5 Påverkan så att utländska intressen skall starta krig, ordna blockad och liknande mot Sovjet.

58:6 Spionage, insamling och spridning av statshemligheter till utlandet eller kontrarevolutionär rörelse.

58:7 Skadlig verksamhet som drabbat handel eller produktion.

58:8 Terrorism mot person, som representerar Sovjetunionen.

58:9 Kontrarevolutionär verksamhet (sprängning eller eldsvåda) mot järnväg, vatten- och avloppssystem, förråd eller annan statlig egendom.

58:10 Kontrarevolutionär propaganda och agitation mot Sovjetunionen, även spridning, produktion och innehav av sådant materiel.

58:11 Alla typer av organisatoriska aktiviteter i syfte att förbereda brott som beskrivs i detta kapitel.

58:12 Vetskap om brott som inte rapporterats.

58:13 Aktivt deltagande i motstånd mot arbetarklassen eller den revolutionära rörelsen under tsarregimen eller under kriget mellan vita och röda.

58:14 Kontrarevolutionär sabotageverksamhet, till exempel att inte uppfylla en arbetsprestation.

*Peter Nylander
Kustbons medarbetare*

Paragrahv 58 muutis miljonite süütute elu põrguks

Nõukogudeaegne paragrahv 58 oli poliitiline võimuvahend, mis kriminaliseeris nõukogudevastaseks kuulutatud tegevuse. See puudutas miljoneid süütuid inimesi. Kuid paragrahv täitis oma eesmärgi, sundis rahva vaikima ja andis laagritele tööjõudu.

Stalini massirepressioonid toetusid 1927. aasta 25. veebruaril kehtestatud Vene NFSV kriminaalkodeksi paragrahv 58-le. Mõni aeg hiljem, 1935. aastal paragrahvi täiendati: vastutusele võidi võtta ka 12-aastased lapsed.

Mõned paragrahvide alapunktid iseenesest nii tähelepanuväärsed ei olegi; ühiskonna õõnestaja vastutuselevõtmine on ju loomulik. Traagilised on pigem seaduse kasutamise tagajärjed. Tehasedirektor, kes ei saanud välja nõutud toodangut, võidi süüdi mõista sabotaažis. Sõdureid, kes andsid end vangi ja saabusid hiljem tagasi, võidi süüdistada spionaažis. Ja nii edasi.

Kohtuprotsessid, nagu ka ülekuulamised kujutasid endast sageli farssi. „NKVD ülekuulajad koostasid sageli pikki 'protokolle', milles võis olla enam kui 100 masinakirjas lehte. Protokollid olid ülekuulatu allkirjaga, kuid sisaldavad peamiselt talle omistatud, mitte seda, mida ülekuulamise ajal tegelikult öeldi”, arwab Stockholmi Kaubanduskõrgkooli Ida-Euroopa instituudi dotsent Lennart Samuelson.

Abi oli ka ülekuulamistel kasutatud veenmismeetodeist. NKVD juht ja Stalini parem käsi Lavrenti Beria on öelnud: „Andke mulle 24 tundi ja ma panen kelle iganes tunnista-ma, et ta on Inglise kuninganna.”

„Aga sa said ju vaid 10 aastat!”

Nii kõlab üks küüniline nõukogudeaegne nali mehest, kes on mõistetud kümneks aastaks laagrisse ja sügavas masenduses:

- Ma ei ole ju midagi teinud, ma olen täiesti süütu!

- Jah, aga sa said ju vaid 10 aastat!

1940. aastate alguses olid karistusmäärad sageli 3–10 aastat, hiljem enamasti 10 aastat ja enam. Üsna tavaline oli 25+5, st 25 aastat laagrit ja seejärel 5 aastat asumist. Paljud täit aega ei istunudki, sures enne ära. Mitmel moel kannatasid ka omaksed, kaotades töökoha või olles sunnitud lahkuma koolist.

Pärast Stalini surma paragrahvi 58 muudeti ja süüdimõistetute arv vähenes tunduvalt. 1950. aastate teisel poolel osa Viiekümne Kaheksa vangidest vabastati. Nad kuulutati ebaseaduslikult süüdimõistetuteks ja rehabiliteeriti. 40-50 aasta taguste süüasjade rehabiliteerimisi toimus veel 1980. aastate lõpul. Miks see kõik toimus?

Allpool on toodud kokkuvõtte 58. paragrahvi alapunktidest, nii nagu nad 1941. aastal kõlasid.

58-1 Kontrevolutsioonilise teo määratlemine, milleks on nt kodumaa reetmine, kodanlik natsionalism ja separatism, tegutsemine rahvusvahelise kodanluse agendina jms. Eksisteerib ka hulk alajao-tisi nagu 58:1a, mis kriminaliseerib põgenemise välisriiki.

58-2 Relvastatud mäss või relvastatud jõukude tungimine nõukogu-de territooriumile.

58-3 Kontrevolutsioonilisel sihil ühenduse pidamine välisriigiga või tema esindajatega.

58-4 Rahvusvahelise kodanluse abistamine (ka väljaspool NSV Liitu).

58-5 Välisriigi kallutamine NSV Liidu vastu sõja kuulutamisele, blokaadi korraldamisele jms.

58-6 Riigisaladuste spionaaž, riisumine, kogumine ja edasiandmine välisriikidele või kontrrevolutsioonilistele organisatsioonidele.

58-7 Riikliku tööstuse jms, samuti koöperatsiooni õõnestamine.

58-8 Terroristlik akt Nõukogude võimu esindajate vastu.

58-9 Kontrevolutsiooniline tegevus (õhkimine või süütamine) raudtee, vee- ja kanalisatsioonisüsteemi, ladude või muu riikliku omandi vastu.

58-10 Propaganda või agitatsioon, mis sisaldab üleskutset Nõukogude võimu kukutamisele, õõnestamisele või nõrgendamisele või mõne kontrrevolutsioonilise kuriteo toimepanemisele, samuti sellesisulise kirjanduse levitamine, valmistamine või hoidmine.

58-11 Osalemine kontrrevolutsioonilises organisatsioonis.

58-12 Kontrevolutsioonilisest kuriteost mitteteatamine.

58-13 Aktiivne tegevus või aktiivne võitlus tööliklassi ja revolutsioonilise liikumise vastu, mis on toime pandud tsaristliku korra ajal või kontrrevolutsiooniliste valitsuste juures kodusõja perioodil vastutavatel või salajastel ametikohtadel olles.

58:14 Kontrevolutsiooniline sabotaaž, nt töökohustuste teadlik mittetäitmine.

Peter Nylander
Kustboni kaastöötaja

”Ni kan bli arresterade för ingenting”

Alexander Solsjenitsyn är känd för sina böcker om Gulag-arkipelagen, Sovjets slavläger. I dessa fanns vanliga kriminella och femtiåttorna, de politiska fångarna. För att hamna i läger krävdes ingenting, vem som helst kunde anklaga dig för något som påstods vara antisovjetiskt.

Nobelpristagaren i litteratur, Alexander Solsjenitsyn, menar att det mest gångbara och allmängiltiga avsnittet i paragraf 58 var det 10:e som gällde antisovjetisk agitation. Han gör följande syrliga kommentar. ”Om eftervärlden någonsin får läsa Stalintidens rannsagnings- och domstolshandlingar, kommer man att häpna över hur oförtröttligt och flinka dessa antisovjetiska agitatorer var. De agiterade med hjälp av en synål och en trasig mössa, med skurade golv eller otvättade underkläder, med ett leende eller frånvaro av leende, med en alltför uttrycksfull eller alltför ogenomträngligt min, genom ljudlösa tankar inne i skalldosan, genom anteckningar i en privat dagbok, genom kärleksbiljetter och dassklotter. De agiterade på bilvägar, på byvägar, vid eldsvådor, på marknaden, i köket, hemma vid tebordet och viskande i sängen.”

Han fortsätter och konstaterar att näst bäst i användbarhet var paragraf 58:12, underlåtenhet att rapportera brott. Det ”fina i kråksången var att man för att begå detta brott inte ens behövde öppna munnen eller gripa pennan. Denna punkt riktar sig just mot passiviteten.”

Inte ens tragikomiskt

I en av sina böcker presenterar han följande exempel:

En skraddare, som skulle lägga ifrån sig nålen, stack den i en tidning på väggen; nålen råkade hamna i ögat på ett porträtt av Kaganovitj. En kund såg det. Domen: tio år. Rubricering: Terrorism.

En kvinnlig försäljare, som tog emot varor av en speditör, skrev kvitto på en bit tidningspapper, eftersom hon inte hade något annat

till hands. Ett antal tvålar råkade hamna i kamrat Stalins panna. Domen: tio år.

Fatima Jefominovna Epstein hade blivit bestört över Trotskijs brottslighet och hon frågade vid ett partimöte: ”Men varför fick han lämna Sovjetunionen?” Självklart hamnade hon i läger. Menade hon att Stalin eller partiet gjort ett misstag genom att låta Trotskijs åka?

Giritjevskij, far till två frontofficerare. Under kriget arbetsmobiliserades han och tjänstgjorde i en torvtäkt där han uttalade sig negativt om den tunna soppan. Han fick tio år. Rubricering: antisovjetisk agitation.

Peter Nylander
Kustbons medarbetare

„Teid võidakse arretereida mitte millegi eest”

Aleksander Solženitsõn on tuntud oma raamatutega, milles käsitletakse GULAGi vangilaagreid. Neis laagrites oli nii tavalisi kriminaalkurjategijaid kui ka Viiekümne Kaheksaid (poliitvange). Neisse laagritesse sattumiseks polnud tarvis midagi – milleski väidetavalt nõukogudevastases võis sind süüdistada igaks.

Nobeli kirjanduspreemia laureaat Alexander Solženitsõni arvates oli paragrahv 58 kõige enam kasutatud ja üldkättesaadavaks osaks alapunkt 10, mis puudutas nõukogudevastast agitatsiooni. Ta kommenteerib kibedalt: „Kui järeltulijad loevad kunagi Stalini aja uurimis- ja kohtutoimikuid, saavad nad küll imestada, mis kavalad ja väsimatud sellid need nõukogudevastased agitaatorid olid. Nad agiteerisid nõela ja katkise mütsiga, pestud põrandate või pesemata pesuga, naerutuse või selle puudumisega, liiga väljendusrikka või liiga läbitungimatu pilguga, hääletute mõtetega pealuu sees, intiimpäevikusse kirjutatuga, armastuskirjadega, kritseldustega peldikuseintel. Nad agiteerisid maanteel ja

külavaheteel, tulekahjul ja turul, köögis, koduses teelaas ja voodis kõrva sisse.”

Ta nendib edasi, et üldkättesaadavuse poolest järgmine oli paragrahv 58-12 – mitteteatamine. „Kuid kergendus seisnes selles, et polnud vajadust isegi suud lahti teha ega sulepead kätte võtta. Just tegevusestuse puhul see punkt ründaski.”

See pole isegi mitte tragikoomiline

„Rätsep torkas nõela käest pannes selle seinale kleebitud ajalehe sisse, et nõel kaotsi ei läheks, nõel sattus Kaganovitšile silma. Klient nägi.” 10 aastat (terror).

„Müüjanna võttis ekspediitorilt kaupa vastu ja pani selle kirja ajalehele, teist paberit ei olnud. Seebitükkide kogus sattus seltsimees Stalinile otsmiku peale.” 10 aastat.

Fatima Jefominovna Epštein, keda olid vapustanud Trotski kuriteod, küsis parteikoosolekul: „Misjaoks ta NVL Liidust välja lasti?” Teenitult sattus ta laagrisse. Kas Stalin või partei tegi tema arvates Trotskit minema lastes vea?

„Giritševski, kahe rindeohvitseri isa. Ta sattus sõja ajal töömobilisatsiooni korras turvast lõikama ja arvustas seal vesist suppi.” 10 aastat (nõukogudevastane agitatsioon).

Peter Nylander
Kustboni kaastöötaja

En ny säsong på Aibolands museum

Museets nya säsong pågår för fullt och i början av april avslutade jag mitt första år som museichef på Aiboland. Här följer en liten översikt om vad som har hänt på museet i år och vad som kommer att hända. Året 2011 har börjat mycket aktivt på Aibolands museum, redan tidigt i våras presenterade vi gamla säljaktttraditioner.

Den 3 mars, på Maria Murmans 100-årsdag åkte museets representant Jorma Friberg till Ormsö för att uttrycka vårt uppriktiga tack till denna oförglömliga estlandssvenska, satte en blombukett på hennes grav och tände ett ljus.

I slutet av mars öppnade vi en mycket intressant, mångsidig och riklig hantverksutställning av Alma Primakova. Alma kom från Skåtanäs i Nuckö och sysslade jämte allt annat med hantverk hela sitt liv, från tidig ungdom till sin värdiga ålder. När hon råkade se på några vackra hantverksföremål som var tillverkade i tekniken som hon själv inte hade sett, blev det säkert en inspirationskälla för hennes följande verk och snart prydde nya föremål hennes hus. Utställningen blev av tack vare årtal av förberedelsearbete och aktivt stöd av Almas dotter Ene och hennes barn. Museibesökare har möjlighet att bekanta sig med utställningen åtminstone fram till årets slut.

I höstas blev museet ägaren till en gammal och användbar fiskrökningsugn och vi på museet beslutade enhälligt att börja anordna temadagar om fisk i år. Olika fisksorter för de fyra första temadagar valdes ut och nu har vi redan arrangerat två av dem. Tidigt på våren, under kort tid rör sig genom våra vatten den stora strömmingen som lokalbefolkningen kallar för "isströmming". Det blev fisken för vår första temadag. Havet med sin hemlighetsfullhet kunde dock överraska oss och strax före temadagen försvann denna fisk från våra vatten. Lyckligtvis hade man från tidi-

*Almas utställning öppnas
Alma näituse avamine*

Foto: Jorma Friberg

gare ett avtal om fiskleverans med Ants Kari som ordnade fram strömmingen från Lettland. Fiskrökning blev vår första riktiga prövning, för det var ju ingen av oss som hade rökt fisk i en sådan rökugn. Bland de första som smakat och köpt rökt fisk var medlemmar i SOV Estland som hade för tillfället sitt årsmöte på museet, och gäster från när och fjärran som deltog. Deras positiva återkoppling bekräftade för oss att rökugnen kan godkännas.

Estlandssvenskarna var duktiga båtbyggare. Detta gav upphov till tanken att anordna en temadag på museet om gamla båtbyggartraditioner. På det viset hjälper museet till att bevara traditioner som annars börjar falla i glömskan.

I mitten av maj, under museinatten mellan kl. 18–23 hade museet fri entré för alla besökare. Årets tema var "Det finns skatter i natten". Under kvällen besöktes museet av 209 personer.

Från mammaledighet återvände museiintendenten Anu Raagmaa som genast fick full sysselsättning med att förbereda en ny utställning. Vid rengöringen av en del föremål fick vi hjälp från Tallinns Restaureringskammare Kanut, och vid

textilerna var det Eva Mägar och praktikanten Tiiu Klopman som hjälpte till.

Nästa utställning som vi öppnade på museet var ett urval husgeråd, textilier, böcker och många andra föremål från Bertelsgården i Aklop som tillhörde Elsa Arjak. Det som utställdes var bara en liten men överskådlig del av kulturarvet i en månghundraårig estlandssvensk bondgård. Tack vare ägarens välvillighet kan vi nu bekanta oss med gårdens kvinnohantverk och husgeråd som är tillverkade under flera sekler.

Jag är hjärtligt glad och tacksam för att museet har blivit – genom rekommendation av Elna Siimberg – ägaren för så många föremål från Bertelsgården.

Hela maj-månaden gick åt att skaffa licens för livsmedelshandling som ger museet tillstånd att röka fisk och sälja den. Nu har museet fått den aktuella licensen och museets arbetare har rätt att producera livsmedel.

I slutet av maj anordnade vi den andra temadagen och dagens fisk var näbbgädda. Såsom havet alltid kan överraska oss med sin oförut-

sägbarhet, lyckades det även denna gång att hålla oss i spänning. Temadagen var utropad på en lördag men ännu så sent som på onsdag hade fiskarna inte lyckats fånga en enda näbbgädda. Vädret blev nämligen svalare veckan innan och i samband med kylan försvann också näbbgäddorna. Vi blev allvarligt rädda att det inte skulle bli någon fisk alls och att temadagen fick ställas in.

Lyckligtvis kom näbbgäddorna två dagar före aktiviteten tillbaka och tack vare den duktiga Neve-fiskaren Heino Niklas och vår leverantör Ants Kari fick vi 260 näbbgäddor i rökugnen på temadagen. Vid den utropade tidpunkten togs gästerna emot av Ormsö-Verners stämningsfulla sånger och rökta ugnsvarma näbbgäddor. Vad kan vara finare än att äta härligt doftande fisk rökt på förfädernas sätt, sitta på en solig dag på en varm havsstrand, lyssna på sången och vandra på drömmens stigar.

I år har vi planerat ytterligare två temadagar: den 23 juli kl. 12 och den 6 augusti kl. 12 (temafisk är då flundran). Välkomna!

I fjol hade museet beställt och formgivit ett frimärke för Post-Hans 135-årsjubileum som blev jättesuccé. I år har Jorma Friberg formgivit museets frimärke som

avbildar runöjalan Vikan. Frimärket kan köpas på museet fr. o. m. mitten av juli.

När jag började på museet, satte jag min första prioritet att lösa Vädenfastighetens äganderättsfråga. Hittills hade museet verkat som arrendator med sina utställningar och verksamheter. Det hämmade all utveckling och på något sätt hade vi inte någon säkerhet för museets framtid.

Dialogen med fastighetens ägare pågick över ett år. Till slut kom man överens om inköpspris på 1 240 000 SEK för fastigheten tillsammans med byggnaderna. Att föra dialog och komma överens blev möjligt tack vare bidragen på 300 000 SEK från Stiftelsen Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur och 1 000 000 SEK från familjen Eva och Bengt Heyman, som på familjens samtycke användes för att betala resten av inköpssumman.

Den 3 juni blir en historisk dag för museet som en dag när Vädenfastighetens köpeavtal signerades hos notarius publicus i Hapsal, Eha Naudi. Avtalet träder i kraft inom två veckor efter att Eha Naudi har fått den notariebestyrkta acceptansen från ägarens förmyndare och att den nya ägaren är därefter registrerad i fastighetsregistret. Från museets sida har jag gjort förarbe-

ten och fått prisofferter från byggbolaget för att verkställa museets utvecklingsplaner. Att renovera det nuvarande båthuset samt anlägga och inreda kroglokalen tillsammans med en terrass kostar ca 150 000 euro. Utställningshusets tillbyggnader tillsammans med att bygga ut den andra våningen för att öka utställningsytan kostar ca 96 000 euro.

På torsdagarna fortsätter åtta duktiga damer "torsdagstanternas" tradition som startades av Agneta Tomingas. De idkar hantverk och delar denna dag sina hantverkserfarenheter och minnen från sitt långa liv med museets besökare. Kl. 12 sitter vi alla vid ett långt bord, dricker kaffe, äter "tanternas" välsmakande smörgåsar och trakterar våra gäster. Med museets bil ordnar vi "tanternas" transport på morgonen till museet och efter dagens slut tillbaka. Detta är museets lilla tack för deras torsdagsinsats med att berika museet med sina sysslor och historier. Vår dröm är att skaffa en minibuss som kunde rymma samtliga "tanter" för att efter varje torsdag på museet ta en utflykt till svenskbygden och delta i olika aktiviteter. Varje år har vi tillsammans med "torsdagstanterna" äran att vara inbjudna av Sveriges ambassadör till ambassaden för att fira Sveriges nationaldag och Luciadagen. Våra transportproblem vore mycket enklare att lösa med vår egen minibuss som kunde rymma åtta "tanter" och chauffören. Drömmen kostar ca 30 000 euro.

Museet har idag ett näthus med vasstak, "Bastabacka" från Rickul och en återuppbyggd fiskrökningsugn. Jorma Friberg har föreslagit att jämte befintliga byggnader anlägga en kopia av "tukthuset" i timmer och två kammare som legat en gång på Runö. Bygget kostar ca 7800 euro.

I mitten av mars inlämnade Haapsalu kommunstyrelse en projektansökan "Fördjupning av infartsvägen till småhamnar i Haapsaluviken" till stiftelsen Miljöinvesteringcentret (Keskkonnainvesteeringute Keskus) vars medfinansiering på 10 286 euro och verksamhetspartner är Ai-

Aino, Birgit, Kaire och Ülo

Aino ajab silku vardasse, Birgit, Kaire ja Ülo

Foto: Jorma Friberg

bolands museum. Under projektet fördjupas farvattnet fram till museifastigheten till 2,4 meter, anläggs en 24 meter lång pir i betong och en strandförstärkning i naturstenar.

Finansieringsbeslut väntar vi under juni månaden. Projektet ska vara slutfört maj 2013 och dess totala kostnad är 567 848 euro. Efter projektets fullbordande får museets båtar, ormsöbåten ”Gättor”, Nargös fiskebåt och runöjalan Vikan platser vid den nya piren och när Haapsalu får besök av träbåtsförning Vikans jahta Runbjarn och – varför inte framtidsdrömmen, galeasen Hoppet – har de plats där de kan förtöja sig och berika museets samlingar.

För flera år sedan skänkte familjen Malmström till museet en fiskebåt som är byggd 1954 i Sverige och har hittills väntat på renovering i museets båthus. Idag kan jag meddela med glädje att redan i juni börjar mästaren Ain Hannus med att renovera den och vi hoppas att döpa, inviga och sjösätta båten den 13 augusti kl. 12.

Båtens renovering har återigen blivit möjligt tack vare donation av familjen Eva och Bengt Heyman på 100 000 SEK i fjol, varav med familjens samtycke betalas båtmästarens lön och statsskatter. Hur mycket det kommer att kosta för museet, blir klart när arbetena är avslutade i augusti.

Det var bara en del av vårt museums planer och förehavande som jag delat med er.

Välkomna till Aibolands museum och stödja museets utveckling med goda råd eller finansiellt som säkert hjälper till att nå ställda mål!

Med hjärtligt tack till alla tidigare och framtida stödjare!

Det är bara tillsammans vi kan bilda om museet till en riktig kulturbevarande institution som samlar estlandssvenskt kulturarv, bevarar det på bästa möjliga sätt och förmedlar det till allmänheten.

Ülo Kalm
museichef

Penninggåvor för museiverksamhet eller investeringar kan sättas på följande konto:

Kontoägaren: Rahandusministeerium

Bank: AS SEB Pank

Adress: Tornimäe 2, Tallinn, 15010, Estonia

SWIFT: EEUHEE2X

IBAN: EE031010220028801019

Referensnummer: 2500021215

Skriv gärna i förklaringsfältet givarens namn och bidragets syfte.

Rahaliseks annetused muuseumi tegevuse või investeeringute toetuseks on oodatud järgnevale

Rannarootsi muuseumi kontole:

Kontoomanik: Rahandusministeerium

Pank: AS SEB Pank

Aadress: Tornimäe 2. Tallinna, 15010, Estonia

SWIFT: EEUHEE2X

IBAN: EE031010220028801019

Viitenumber: 2500021215

Selgitusse palume kirjutada annetaja nimi ja mille jaoks annetuse tegite.

Uus hooaeg Rannarootsi muuseumis

Muuseumi uus hooaeg käib täiel tuuril ja aprillikuu alguses täitus minul esimene aasta Rannarootsi muuseumi juhina. Järgnevalt annan väikese ülevaate, mis muuseumis tänavu juba toimunud ja mida veel oodata. Aasta 2011 Rannarootsi muuseumis on alanud hästi tegusalt, juba varakevadel tutvustasime vanu hülgepüügi traditsioone.

3. märtsis käis muuseumi esindajana Jorma Friberg Maria Murmani 100. sünniaastapäeval Vormsil, unustamatule rannarootslasele avaldamas meie siirast tänu, asetades tema hauale muuseumi poolt lillekimbu ja süüdates küünla.

Märtsi lõpus avasime väga huvitava, mitmekülgse ja küllusliku Alma käsitöönäituse. Alma oli pärit Noarootsist Tahu külast ning kogu oma elu, alates varasest noorpõlvest kuni väärrika eani, tegeles ta kõige muu kõrvalt käsitööga. Kui ta juhatus nägema ilusaid käsitööesemeid,

mis olid tehtud tehnikas, mida ta ise varem polnud teinud, said nendest kindlasti tema järgmiste tööde inspiratsioon ja peagi kaunistasid uued esemed tema kodu. Näitus sündis tänu Alma tütre Ene ja tema laste pea aastapikkusele ettevalmistustööle ja igakülgsele toetusele. Näitusega on kõigil külastajatel võimalus tutvuda vähemalt käesoleva aasta lõpuni.

Möödunud sügisel sai muuseum uhke vana kalasuutsuuhju omanikuks ja muuseumi töötajate ühisel otsusel sündis plaan, tänavu alustada kala teemapäevade korraldamisega. Esimese nelja teemapäeva kalad said valitud ja nüüd juba kaks neist toimunud. Varakevadel lühikese aja vältel liigub läbi meie vete suur räim, mida kohalikud kutsuvad „Jääräimeks“, see oli meie esimese teemapäeva kalaks. Meri oma salapärasusega oskas meid üllatada ja jääräime teemapäeva eel kadus kala kohalistest vetest.

Õnneks sai varasemalt tehtud kaladega varustamise osas kokkulepe Ants Kariga, kes organiseeris räime kohale Lätist. Kalade suitsutamine sai meile esimeseks tõsiseks proovikiviks, ei olnud ju keegi meist varem niisuguses suitsuuhjus kalu suitsutanud. Esimesteks suitsukala maitsjateks ja ostjateks olid parasjagu muuseumis oma aastakoosolekut pidanud SOV Eesti liikmed ning üritusel osalenud külastajad nii lähedalt kui kaugelt. Külastajate positiivne tagasiside andis kinnitust, et suitsuuhju võib heaks kiita.

Rannarootslased olid tublid paadiehitajad, millest tekkis mõte korraldada muuseumis vanu paadiehitustraditsioone tutvustav teemapäev. Nii aitab muuseum omalt poolt kaasa vaikselt ununema hakkavate traditsioonide alalhoidmisele.

Mai kuu keskel oli muuseum muuseumiöö raames õhul kella 18.00 kuni 23.00 kõigile külastajatele tasuta avatud. Tänavuseks teemaks valiti „Õös on aardeid“. Muuseumi külastas õhtu jooksul 209 inimest.

Lapsehoolduspühkuselt naases muuseumi peavarahoidja Anu Raagmaa, kes koheselt sai täisrakenduse uue näituse ettevalmistamisega. Osade esemete korraldamisel saime abi Tallinnast Enniskeskusest Kanut ja suureks abiks oli tekstiilide korraldamisel ka muuseumitöötaja Eva Mägar ja praktikant Tiiu Klopman.

Järgmine näitus, mille muuseumis avasime, oli eelmisel aastal Elsa Arjaku Alliklepast Pärtli talust omandatud majapidamisesemete, tekstiilide, raamatute ja paljude muude asjade seast välja valitud. Näitusele sai vaid väike kuid ülevaatlik osa ühe eestirootslaste mitmesaja aasta vanuse põlistalu kultuuripärandist. Tänu omaniku heasoovlikkusele saame nüüd põhjalikult tutvuda aastasadade jooksul talus tehtud naiste käsitöödega ja meeste valmistatud majapidamisesemetega.

Almas utställning öppnas
Alma näituse avamine

Foto: Jorma Friberg

*Rökugn och strömmingar
Suitsuahi ja silgud*

Foto: Jorma Friberg

Tunnen südames rõõmu ja tänulikkust, et muuseum eelmisel aastal tänu Elna Siimbergi soovitusel Pärtli talu paljude esemete omanikuks sai.

Terve mai kuu tegelesin muuseumile toidu käitlemise tunnustamise saamisega, mis annab muuseumile loa tegeleda kala suitsutamise ja müümise. Nüüd omab muuseum vastavat tunnustust ja muuseumi töötajad õigust tegeleda toidu valmistamisega.

Mai lõpus korraldasime teise kala teemapäeva ja valitud kalaks oli tuulehaug. Nii nagu meri oma ettearvamatusel oskab alati üllatada, suutis ta meid ka seekord korralikult pinges hoida. Teemapäev oli välja kuulutatud laupäevale, aga veel kolmapäeval ei olnud kaluritel meres õnnestunud püüda ühtegi tuulehaugi. Nimelt muutus ilm nädal enne jahedamaks ja koos jaheda ilma saabumisega läksid ka tuulehaugid. Meil oli tõsine kartus, et ei saagi kala ja tuulehaugi teemapäev jääb ära. Õnneks kaks päeva enne

üritust tulid tuulehaugid tagasi ja tänu tublile Nõva kalurile Heino Niklasele ja meie varustaja Ants Karile oli ürituse päevaks meil 260 tuulehaugi suitsuahjus. Välja kuulutatud kellaajal võtsid külalised vastu Vormsi Vernerite meeleolukad laulud ja ahjusoojad suitsu tuulehaugid. Mis saab veel ilusam olla kui ilusal päikesepaistisel päeval, soojal merekaldal, laulu saatel, süüa esivanemate kombel suitsutatud mõnusalt lõhnavat kala ja mõtetes rännata unistuste radadel. Tänavu on plaanis korraldada veel kaks kala teemapäeva: esimene 23. juulil algusega kell 12.00 ja 6. augustil algusega kell 12.00 lesta teemapäev. Olete oodatud!

Eelmisel aastal osutus ülipopulaarseks Posti Antsu 135. sünniaastapäevaks muuseumi poolt tellitud ja kujundatud spetsiaalne postmark. Käesoleval aastal kujundas Jorma Friberg Rannarootsi muuseumi postmargi, millel on kujutatud Ruhnu jaala Vikan. Postmark jõuab muuseumi müügile juuli keskpaigas.

Muuseumi tööle asudes seadsin endale esimeseks prioriteediks lahendada näitusemaja „Väedeni“ kinnistu omandiküsimus. Siiani tegutses muuseum oma näituste ja tegevustega üürnikuna, mis seadis kogu arengule piirangud ja mingil määral puudus meil muuseumi tuleviku osas kindlustunne. Üle aasta kestnud dialoog omanikega, mille kestel sai lõpuks kokkulepitud kinnistu koos hoonetega ostuhinnaks 1 240 000 rootsi krooni. Dialoogi pidamine ja kokkuleppeni jõudmine sai võimalikuks vaid tänu Sihtasutuse Kuningas Gustaf VI Adolfi rootsi kultuurifondi 300 000 rootsi krooni suurusele toetusele ja perekond Eva ja Bengt Heymani 1 000 000 rootsi kroonisele suurtoetusele, millest perekonna nõusolekul saime tasuda ülejäänud ostusumma.

3. juuni läheb Rannarootsi muuseumi ajalukku päevana, mil Haapsalu notar Eha Naudi juures sai allkirjastatud Väedeni kinnistu ostuleping. Leping jõustub kahe nädala jooksul ühe omaniku eestkostja

kõrgemalseisva organi poolt notar Eha Naudile saadetud notariaalselt tõestatud nõusoleku saamist ja seejärel kinnistusregistris uue omaniku registreerimist.

Muuseumi poolt olen teinud eel- tööd ja saanud muuseumi edasise arendamise plaanide elluviimiseks ehitusfirmalt hinnakalkulatsioonid. Olemasoleva padikuuri renoveerimine koos terrassiga kõrtsitoa ehitamine ja sisustamine maksab ca 150 000 eurot. Näitusemaja juurdeehitus koos II korruse väljaehitamise- ga, et suurendada näituseruumide pinda, maksab ca 96 000 eurot.

Igal neljapäeval jätkavad Agneta Tomingase poolt algatatud „Nel- japäevamemmede“ traditsiooni kaheksa tublit vanaprouat, kes te- gelevad muuseumis käsitööga ja jagavad sel päeval muuseumi kü- lastajatele nii käsitöö alaseid kogemusi kui oma pika elu jooksul kogutud huvitavaid lugusid oma mälestustest. Kell 12.00 istume kõik ühise pika laua ümber joo- me kohvi, sööme memmede poolt valmistatud maitsevaid võileibu ja kostitame rõõmuga meile külla tulnud külalisi. Muuseumi poolt korraldame muuseumi sõiduauto- ga memmede transpordi hommikul muuseumi ja peale päeva lõppu ta- gasi koju. See on muuseumi poolne tagasihoidlik tänu memmede iga neljapäevase panuse eest, rikasta- da meie muuseumi ekspositsiooni oma tegemiste ja lugudega. Minu unistus on muuseumile soetada väikebuss kuhu mahuksid kõik memmed korraga peale, et peale iga neljapäevase muuseumi päeva

nendega teinekord teha väljasõite eestirootslaste asualadele, osale- da ühiselt üritustel. Igal aastal on meile suureks auks Rootsi Suur- saadiku poolt olla kutsutud koos „neljapäevamemmedega“ Rootsi Rahvuspüha ja Luutsinapäeva tä- histamise vastuvõtul saatkonnas. Meie muuseumi transpordi küsi- musi oleks palju lihtsam lahendada oma väikebussiga, mis mahutaks kaheksa memme ja bussijuhi. Unis- tuse täitumine maksab ca 30 000 eurot.

Muuseumil on täna Riguldist pärit rookatusena võrgukuur „Bastabac- ka“ ja taastatud kalasuutsuahi. Jorma Fribergi ettepanek olemasolevatele hoonetele lisaks ehitada kunagise Ruhnul olnud kahe kambriga palki- dest vangimaja koopia, mille ehitami- se maksumus on ca 7 800 eurot.

Märtsi kuu keskel esitas Haapsalu Linnavalitsus Keskkonna Investee- ringute Keskusele projektitaotluse „Haapsalu tagalahe väikesadamate sissesõidutee süvendamine“, mille kaasfinantseerija 10 286 euroga ja koostööpartner on Rannarootsi muuseum. Projekti raames süvenda- takse laevatee kuni muuseumi kin- nistuni 2,4 meetri sügavuseks, raja- takse 24 meetri pikkune betoonist ujuvkai ja ehitatakse maakividest kaldakindlustus. Otsust rahastamise kohta ootame veel juunikuu jook- sul. Projekti elluviimise tähtaeg mai 2013 ja kogumaksumus 567 848 eurot. Projekti elluviimisel saavad Muuseumi laevad Vormsi paat „Gät- tor“, Naissaare kaluripaati ja Ruhnu jaala „Vikan“ endale kohad uue kai

ääres ja kui Haapsalusse tuleb puu- laevaseltsi Vikan jahta „Runbjarn“ või miks ka mitte tuleviku unistus kaljas „Hoppet“, siis nendel on ole- mas koht kuhu silduda ja muuseumi ekspositsiooni rikastada.

Mitu head aastat tagasi kinkis pe- rekond Malmström muuseumile Rootsis 1954. aastal ehitatud kalu- ripaadi, mis on siiani oodanud taas- tamist muuseumi paadikuuris. Täna saan rõõmuga teatada, et juba juunis alustab paadimeister Ain Hannus paadi taastamistöödega ja looda- me, paadile nime anda, õnnistada ja veesata 13. augustil kell 12.00. Paa- di saab muuseum taastada jälle tänu perekond Eva ja Bengt Heymani poolt eelmisel aastal muuseumi te- gevuse toetuseks annetatud 100 000 rootsi kroonile, millest perekonna nõusolekul tasume paadimeistri palga ja riigile makstavad maksud. Kui palju paadi taastamine muu- seumile maksma läheb selgub peale tööde lõppu augustis.

See on vaid osa meie muuseumi plaanidest ja ettevõtmistest, mida Teiega jagan.

Tere tulemast külastama Ranna- rootsi muuseumi ja kellel võimalik toetama muuseumi arengut heade nõuannete või võimalusel rahaliselt, mis kindlasti aitab kaasa püstitatud eesmärkide saavutamisele!

Meie kõiki varasemaid ja uusi toe- tajaid südamest tänades!

Ainult üheskoos suudame Ranna- rootsi muuseumist kujundada tõe- lise eestirootslaste kultuuripärandit koguva, seda parimal viisil hoidva ja avalikkusele vahendava mälu- asutuse.

Ülo Kalm

Direktor

Aibolands museum
Rannarootsi muuseum

Foto: M. Hammerman

Hembygdsmuseet på Ormsö har öppnat för sommaren

*Hembygdsgården på Ormsö
Vormsi kodukanditalu*

Foto: M. Hammerman

Nu går vi väntans tider och avvaktar ett besked från PRIA som är organisationen som fördelar bidrag till olika kulturella aktiviteter inom Läänemaa. Vi hoppas att vi snart skall få ett positivt besked på vår ansökan om bidrag för att bygga upp en kopia av det gamla stallet. Glädjande nog har vår försäljning av stockar till väggarna nu passerat 100 000 SEK. Det tycker vi är utmärkt, men det behöver påminnas om att det behövs mer.

Det verkar som om vi kan hålla oss i fas med kostnadsökningarna men vi saknar just den där lilla slutpengen som gör att vi kan komma i läge att genomföra bygget utan PRIA-bidraget. För tredje gången har vi fått bidrag från "Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur" den här gången 210 000 sek och med dem hoppas vi kunna starta bygget i höst.

Du som ännu inte har köpt en stock till stallet på vilken du får en skylt med namn gård och by uppsatt, där kommande generationer kan

se att förfäderna har bidragit till återuppbyggnaden och bevarandet av hembygdens kultur, kan vända dig till Ormsö Hembygdsförening Roslagsgatan 57 i Stockholm.

Vårvärmen infann sig med besked samtidigt som vi hade arbetstalko med Arne Johansson i spetsen för en grupp frivilliga den sista veckan i maj. Hembygdsgården genomgick den årliga "makeupen" och det blev klart till öppningsdagen den 28 maj. Vi har anställt en ny sommarvärd, Daina Jüristo, som är boende på ön.

Årets första grupp av turister (46 st.) kom från Hangö med omnejd i Svenskfinland redan innan säsongsöppningen, så tidigt som den 23 maj guidade av Marju Terro.

Den gåva i form av mark som hembygdsföreningen fått, har efter flera år av juridiska komplikationer äntligen kunnat registreras på föreningen. Juridiken har ibland sina underliga vägar i Estland och kreativa lösningar har måst till för att komma i mål.

För att överlåta eller testamentera mark används den blankett för gåvobrev som vi har tagit fram (finns på hemsidan och SOV kansli på Roslagsgatan 57 i Stockholm) och som gör att förfarandet blir betydligt enklare. Har du ingen i familjen som helhjärtat vill ta över din mark, ge det då istället till VKÜ som gåva. Då kan vi genom försäljning få in några EURO till Hembygdsgården. Alla bidrag går till att genomföra projektet att vårda och bevara hembygdsgården i Sviby.

Fredagen den 27 maj var vikt för samtal med Ormsö kommunledning. På agendan stod bland annat Ormsödagarna i sommar, samarbetsfrågor bl. a. hur kommunen kan stötta hembygdsgårdens verksamhet och i de ekonomiska sammanhang som uttalats i Ormsö utvecklingsplan.

Vidare deltar vi tillsammans med Sverige, Åland, Finland, Estland i ett projekt med namnet "When We Were One". Budgetarbetet är nu klart och finansieringsplanen är lagd. Handlingarna ska lämnas in till EU under juni månad och förhoppningsvis kommer positivt besked under hösten för att kunna starta upp januari 2012 och avslutas december 2013.

Slutligen hälsar vi alla välkomna till vår hembygdsgård i under sommarens besök på Ormsö.

*Lennart Eriksson
Ordförande Vormsi Kodukandi
Ühing (VKÜ)*

Vormsi kodukandimuuseum alustas suvehooaega

*Interiör från museet i Sviby
Muuseumi interjöö*

Foto: M. Hammerman

Oleme praegu PRIA teadet oodates ootuslainele. Loodame, et saame peagi oma abitaotlusele vana talli koopia rajamiseks positiivse vastuse. Rõõmustaval kombel on meie seinapalkide müük nüüdseks ületanud 100 000 Rootsi krooni piiri. See on suurepärase, kuid tuleb siiski meenutada, et tarvis on enamat.

Tundub, nagu suudaksime kulude kasvamisega toime tulla, kuid meil on puudu just see väike summa, mis aitaks meil ehituse ilma PRIA toetuseta lõpetada. Juba kolmandat korda toetas meid Kuningas Gustav VI Adolfi Rootsi kultuurifond – seekord 210 000 Rootsi krooniga, ja selle abil loodame sügisel ehitusega pihta hakata.

Sina, kes sa pole veel ostnud tallile palki, mille külge pannakse taluja külanimega silt, kust tulevased põlvkonnad võivad näha, kuidas nende esivanemad on kodukandi kultuuri taastamisele ja säilitamisele kaasa aidanud, jõuad seda teha, pöördudes OHF-i poole Roslagsgatan 57, Stockholm.

Kevadsoojus saabub samal ajal, kui me pidasime mai viimasel nädalal

talguid koos gruppi vabatahtlikke juhtinud Arne Johanssoniga. Kodukanditalu läbis iga-aastase make-up-i ning oli 28. mail avamiseks valmis. Oleme tööle palganud uue suveperenaise, saarel elava Daina Jüristo.

Tänavune esimene turistide grupp (46 inimest) saabus Hanko kandist juba enne hooaja algust, 23. mail Marju Terro juhtimisel.

Kodukandiühingule tehtud maaannetus on pärast aastatepikkusi juriidilisi komplikatsioone registreeritud lõpuks ühingu nimele. Õigusasjad käivad Eestis mõnikord kummalisi radu ja eesmärgini jõudmiseks tuleb mõnikord kasutada loomingulisi lahendusi.

Maa loovutamiseks või testamendiga pärandamiseks kasutatakse kinkekirja blanketti (kättesaadav kodulehel ja SOV kantseleis aadressil Stockholm, Roslagsgatan 57), mis muudab menetluse tundvalt lihtsamaks. Kui sinu perekonnas pole kedagi, kes sooviks sinu maa siiralt üle võtta, anneta see hoopis VKÜ-le. Siis teenime selle müügi kaudu Kodukanditalule vei-

di lisa. Kõik toetused suunatakse Sviby kodukanditalu hooldamise ja säilitamise projekti.

Reedel, 27. mail toimusid olulised kõnelused Vormsi valla juhtkonnaga. Päevakorras olid muuhulgas suvised Vormsi päevad ja mitmed koostööküsimused, sh valla toetus kodukanditalu tegevusele Vormsi arengukavas toodud majanduslike võimaluste järgi.

Koos Rootsi, Ahvenamaa saarte, Soome ja Eestiga osaleme ka EL projektis nimega „When We Were One”. Eelarve koostamine on nüüd lõppenud ja rahastamiskava selge. Dokumendid antakse sisse juunikuus ja loodetavasti saame sügisel positiivse vastuse ning võime 2012. aasta jaanuaris projektiga alustada ja selle 2013. aasta detsembris lõpetada.

Lõpetuseks kutsume suvel Vormsit külastades ka meie kodukanditalu sisse astuma.

*Lennart Eriksson
Vormsi Kodukandi Ühingu (VKÜ)
esimees*

Recension av

Hans Pöhl - Estlandssvenskarnas hövding

av Torkel Jansson
Professor i historia vid Uppsala
universitet

**Titel: Hans Pöhl -
Estlandssvenskarnas hövding.
Rannarootslaste eestvõitleja.**
Odlingens Vänners förlag,
Stockholm – Tallinn 2010.

En gång sade Lydia Pöhl, när maken Hans väl var alldeles extra upptagen av att göra sitt allra bästa för sitt estländska fädernesland, att det bästa kanske varit att han aldrig gift sig. Det snabba svaret blev att "Just en man som jag behöver ha ett hem, hustru och barn", vilket deras dotter Ingeborg erinrade sig, när hon skrev ned sina minnesbilder av den älskade fadern inför minnet av hans hundraårsdag 1976.

När man tagit del av *Hans Pöhl. Estlandssvenskarnas hövding*, förstår man alla tre: Hur klarar en människa av elva jobb, när hon för det bara får två löner? När denne märkligt initiativrike och driftige man 1930, alltså för åttio år sedan, som blott 54-årig gick ur tiden, kunde han, vill jag mena, på många sätt med sakförarsonen från det lilla franska Pau Jean Baptiste Bernadotte, vår Karl XIV Johan, hävda att "ingen fyllt en bana liknande min". Det kunde varje i fall ingen annan Nucköpojke hävda, som var född och uppvuxen under de allra enklaste och hårdaste villkor på marginalerna av ett i många avseenden perifert guvernement i det enorma ryska imperiet. Pedagogiskt mycket skickligt har redaktionen också som illustration nr 3 valt en karta över tsarernas väldiga imperium, som utmärkt illustrerar var lille Hans befann sig i det lilla Estlands än mindre kustbygder, när hans resa genom ett mycket märkligt liv tog sin början.

Lydia och Hans Pöhl

Foto: Privat / Erakogu

För vad sägs om att en fjortonåring från Nuckö faderlös släpps ut i en hård verklighet, där han först sätts i den enda tillåtna ryska skolan i Hapsal, där hans redan skrala svenska försvagas, så att han knappt behärskar sitt modersmål – för att sluta som utexaminerad akademiker i avancerad engelska i både Oxford och Cambridge, vilket gjorde det möjligt för honom att ge ut läroböcker i engelska med tillhörande lexika för sina estniskspråkiga landsmän. För säkerhets skull hade han parallellt med studierna i England skaffat sig en gymnasielärarkompetens i Petersburg, som han också drog nytta av när han skulle organisera lärare i hemlandet (luften går nästan ur en, när man möts av hans CV, som det väl skulle heta i dag).

Det är för oss i dag svårt, ja säkert omöjligt, att förstå hur denne yngling, som nära nog berövats sitt språk av en naturlig estnisk omgivning i vardagen och av tvingande balttyska och ryska krav, hos den legendariske Johan Nymann i hemsocknen återfick sitt språk och sin identitet, redskap med vilka han sedan kämpade för hela sitt fäderneslands bästa – på alla de språk han till fullo behärskade – samtidigt som han i denna strävan slogs för den lilla svenska folkspillrans rättigheter. Hans Pöhl, och andras, verk, som under ideologiskt och politiskt nedfrusna perioder enbart kunde ske i lönndom, ses i den aktuella samlingsvolymen som en fortsättning på vad de svenska missionärerna uträttade

bland kustborna vid tiden för Hans Pöhls födelse. Det var inte bara lätt att 1903 få publiceringstillstånd för *Kalender eller Almanack för svenskarne i Estland* – den första skrift som på svenska tryckts i Estland på mer än 150 år –, och först efter att Tsarryssland fått bita i gräset i och med nederlaget i rysk-japanska kriget och efter den blodiga söndagen i Petersburg 1905 kunde Svenska Odlingens Vänner grundas och inleda sin verksamhet. Det lilla – inte minst organisationer för kustborna – måste enligt honom i både teori och praktik få plats i det stora, i hela Estlands utveckling; ingen skulle kunna, och ingen kunde, beslå honom med trångsynthet i den så ovanligt omfattande samhällsverksamhet i alla avseenden han ständigt var en levande del av.

Man bör minnas att Pöhl var ledamot av den lantdag som 1917 sammankallades för att skapa ordning i det kaos som rådde efter tsardömetts haveri – och att han också var helt central vid tillkomsten av, och sedan i, Svenska Folkförbundet, vars mycket breda verksamhet påminner om den karaktär Svenska Folkpartiet i Finland fick. Han intog vidare rollen som folkminister i den första regeringen, liksom han var ledamot av den lagstiftande församlingen 1920, varpå han i olika omgångar satt i riksdagen. Dit var det inte så lätt för svenskarna att ta sig, då de i sin fåtalighet ständigt måste liera sig med än den ena än den andra politiska grupperingen, som det inte alltid, av historiska skäl, var så lätt att gå samman med (skulle man t.ex. göra gemensam sak med balttyskarna, d.v.s. de forna plågoandarna runt om på godsen?). De så generösa minoritetslagarna som så småningom infördes och gav tyskar, ryssar, judar och svenskar rätt till kulturautonomi utformades i hög grad i överensstämmelse med Hans Pöhls uppfattningar och förslag.

I sist sagda ligger att bidragsgivarna i boken till undertiteln kunde ha fogat ett par ord som skulle ge samlingsverket än större tyngd: ”Estlandssvenskarnas hövding i sitt stora sammanhang i en brytningsrik tid”, ty det är vad alla de

femton bidragen på ett eller annat sätt handlar om. Bokens värde förhöjs därtill i högsta grad av att allt publicerats på både svenska och estniska, då den verksamhet Hans Pöhl vigde sitt liv åt inte bara är av intresse vad gäller kustbornas öden utan för hela landets historia, och lika naturligt som anmärkningsvärt är att även författare med estniska rötter hör till dem som ägnat denne märkesman och hans tid sitt vetenskapliga intresse. Läsarna möter ständigt huvudpersonen i de sammanhang han verkade, och författarna låter oss ständigt förstå orsakerna till att han handlade som han gjorde. Pöhls allt-i-allo-roll i det estlandssvenska förenings- och politiska livet, liksom hans motsvarande betydelse för sjömanshemmet och svensk-finska Mikaelsförsamlingen i Reval, vittnar om ett samhälle i både förändring och svårigheter. Behövdes ett sjömanshus, stampade han – skickligt utnyttjande sina kontakter – ett sådant ur marken, höll ingen annan julottan, gjorde han det. Det satt aldrig fast – och han behövde säkert, alltså enligt egen utsago, både hustru och barn för att klara alla dessa både frivilligt valda och ibland påtvingna roller i offentligheten.

Vad bestod en svenskhet i vid den tid Hans Pöhl och andra nationalmedvetna var som verksamast i gång för att rädda en sådan? När Tsarryssland brakade samman 1917 var det i Finland knappast några som på allvar drömde om en återförening med Sverige, och liknande var hållningen i Estland, även om vissa i den allmänna turbulensen tänkte sig antingen en sorts Östersjöunion under svensk ledning eller en autonom ställning i Estland liknande den Åland ju fick efter första världskriget. Den nyktre Pöhl lekte inte med den omöjliga tanken på en politisk union med Sverige, utan han brann för en andlig och kulturell sådan (litet synd är att ingenstans i boken jämförelser görs mellan Hans Pöhl och Julius Sundblom på Åland, intressant skildrad i Johannes Salminens *Ålandskungen*, 1979 – en titel som inte så litet påminner om Aibolandshövdingen).

Ser man till Pöhls nationalmedvetande, som närts under tjugosjuåringens rätt långa vistelse i Sverige 1903 (där han också hann med en kurs i svenska vid Uppsala universitet), skall man finna att han såg sig som ”svensk medborgare i Estland”, d.v.s. som en sann estländsk patriot som dock hade den självklara rätten att behålla det modersmål han tillsammans med meningsfränder alltså t.o.m. måst återerövra – ett öde han ville att yngre landsmän skulle slippa genom all den kraft och möda han lade ned på att få till stånd ett fungerande folkskoleväsende, Birkas folkhögskola och det svenska gymnasiet i Hapsal, som dock inledde sin verksamhet först efter hans död, 1931. Han visste med andra ord vad det ville säga att tillhöra en från olika håll utsatt och hotad minoritet, men när han så sagt det, lade han genast till att minsann även esterna under både balttysk och rysk överhöghet fått lära sig vad det vill säga att vara ”medborgare i andra ordningen”. Oberoende av språkgruppstillhörighet satt i hans ögon alla system- och fosterlandslojala estländare i samma båt. Han var aldrig perspektivlös, aldrig trångsynt eller enögd. I det lilla hade Nucköpojken, Hapsal-, Nääs-, Uppsala-, Jämtlands-, Oxford-, Cambridge- och Petersburgsstudenten, den stora helheten för ögonen.

Jag tänkte, när jag vid boksläppet i Mikaelskyrkan i Reval i februari i år fick denna så välskrivna och generöst illustrerade volym i min hand, att hade den inte kommit nu, när människor fortfarande finns som har en rimligt levande relation till Hans Pöhl och hans tid, så hade den aldrig kommit. Låt oss alltså, som vi säger hemma i Norrland, tacka Gud med bägge händer för att den sett dagens ljus – en bok som har sitt bestående värde. Köp den, läs den och sprid den, ty det är både Hans Pöhls minne och ett stort sjok av Estlands moderna, men i viss mån så bortglömda, historia mycket väl värda.

Torkel Jansson, professor i historia vid Uppsala universitet

Retsensioon

Hans Pöhl - rannarootslaste eestvõitleja

Torkel Jansson
Uppsala Ülikooli ajaloo professor

Raamat: Hans Pöhl.
Estlandssvenskarnas hövding.
Rannarootslaste eestvõitleja,
Svenska Odlingens Vänners
förlag, Stockholm – Tallinn
2010.

Ükskord, kui Hans oli täielikult pühendunud oma Eesti isamaale, ütles tema naine Lydia Pöhl, et äkki ta poleks pidanudki abielluma. Kiire vastus kõlas: „Just minusugusel mehel peabki olema kodu, naine ja lapsed”. Nii meenutas nende tütar Ingeborg 1976. aastal tema 100. sünniaastapäeva eel isa kohta mälestuskilde kirja pannes.

Lugedes Sven Salini käe all osavalt toimetatud ja osaliselt ka tema poolt kirjutatud *Hans Pöhli. Rannarootslaste eestvõitlejat*, võib mõista neid kõiki: kuidas saab üks inimene hakkama üheteistkümneme tööga, saades selle eest vaid kaks palka? Kui see tähelepanuväärselt algatusvõimeline ja tegus mees 1930. aastal, ehk siis 80 aastat tagasi vaid 54-aastasena siit ilmast lahkus, võis ta väikesest prantslasest ametnikupoja Pau Jean Baptiste Bernadotte'i, meie kuninga Karl XIV Johani moel väita, et „minu moodi pole keegi oma rada käinud.” Vähemalt ei saanud seda väita ükski teine Noarootsi poiss, kes oli sündinud ja üles kasvanud tohutu Vene impeeriumi paljuski perifeerse kubermangu ääremaal kõige lihtsamates ja karmimates tingimustes. Pedagoogiliselt väga osavalt on toimeetus valinud illustratsiooniks nr 3 tsaaride tohutu impeeriumi kaardi, mis näitab suurepäraselt, kus väike Hans oma väga tähelepanuväärse elutee alguses väikese Eesti veel väiksematel rannikualadel oli.

Sest mida selle kohta öelda, kui üks 14-aastane isatu noarootslane karmi tegelikkusse astub, kui ta pan-

nakse kõigepealt ainsasse lubatud Haapsalu venekeelses kooli, kus tema niigi kohmakas rootsi keel nõrgeneb, nii et ta oma emakeelt peaaegu ei valdagi – ja jõuab Oxfordi ja Cambridge'i ülikooli inglise keele diplomini, mis lubas tal avaldada oma eestikeelsetele kaasmaalastele inglise keele õpikuid koos sinna juurde kuuluvate sõnaraamatutega. Paralleelselt õpingutega Inglismaal oli ta igaks juhuks Peterburis omandanud gümnaasiumiõpetaja kutse, millest oli kasu ka kodumaal õpetajaid organiseerides (tema CV-d lugedes, nagu seda tänapäeval võiks nimetada, hakkaks vist igaüks õhku ahmima).

Täna on raske, kindlasti võimatu mõista, kuidas see nooruk, kes oli loomulikus eestikeelses ümbruskonnas ning pealesurutud baltisaksa ja vene oludes oma keele peaaegu kaotanud, selle koduki-

helkonnas legendaarse Johan Nymanini juures koos oma identiteediga tagasi sai ja tegutsedes nende vahendite – kõigi keelte abil, mida ta täielikult valdas – hiljem oma isamaa heaks, võitles samal ajal ka väikese rootsi rahvakillu õiguste eest. Hans Pöhli ja teiste tegusid, mis said ideoloogiliselt ja poliitiliselt jäistel aegadel toimuda vaid saladuskatte all, vaadeldakse selles päevakohases koguteoses Hans Pöhli sünniajal randlaste seas Rootsi misjonäride poolt kordasadetuna jätkuna. 1903. aastal *Kalendri ehk Eestimaa rootslaste Almanahi* – esimese Eestimaa pärast 150 aastat trükitud rootsikeelse trükise avaldamisloa saamine polnud mitte ainult lihtne, ning Rootsi Hariduse Selts asutati ning alustas oma tegevust alles pärast Tsaari-Venemaa lüüasaamist Vene-Jaapani sõjas ja 1905. aastal Peterburis toimunud

Verist pühapäeva. See väike – eriti rannarootsi organisatsioonid – pidi tema järgi mahtuma nii teoorias kui praktikas suurde, kogu Eesti arengusse; selles nii tavatult ulatuslikus ühiskondlikus tegevuses, mille elavaks osaks ta pidevalt oli, ei löönud teda väiklaselt keegi.

Meenutatagu, et Pöhl oli 1917. aastal pärast tsaarivõimu kokkuvarisemist valitsenud kaoses korra loomiseks kokkukutsutud Maanõukogu liige – ja oli keskel kohal ka Rootsi Rahvaliidu tekkimisel, mille väga lai tegevusväli meenutab Soomes olnud Rootsi Rahvapartei oma. Edasi täitis ta esimese valitsuse rahvusministri rolli, ning oli ka 1920. aasta Asutava Kogu ning seejärel mitme Riigikogu koosseisu liige. Sinnapääsemine polnud rootslastele lihtne, kuna oma vähesuse tõttu tuli neil pidevalt küll ühe, küll teise poliitilise rühmitusega liitu astuda, mis ajaloolistel põhjustel polnud alati nii lihtne (kuidas ajada ühist asja nt baltisakslaste, st endiste mõisakurnajatega?). Järk-järgult kehtestatud liberaalsed vähemusrahvuste seadused, mis andsid sakslastele, venelastele, juutidele ja rootslastele kultuuriautonomia õiguse, kujundati suuresti Hans Pöhli arusaamade ja ettepanekute järgi.

Viimatiõeldu põhjal võinuks raamatu autorid lisada selle alapealkirjale paar rida, mis andnuks koguteosele veelgi suurema kaalu: „Rannarootslaste eestvõitleja murrangulisel ajal”, sest seda kõik viisteist artiklit ühel või teisel moel puudutavadki. Raamatu väärtust tõstab suuresti ka selle avaldamine nii rootsi kui eesti keeles, kuna Hans Pöhli elutöö ei paku huvi mitte ainult rannarootslaste saatuse, vaid ka kogu maa ajaloo seisukohalt, ning sama loomulik ja märkimisväärne on see, et tollele tähelepanuväärsele mehele ja tema ajastule on pühendanud oma teaduslikku huvi ka eestlastest autorid. Lugejad näevad peategelast alati tema tegevusega seotud kontekstis, ja autorid annavad meile mõista tema tegevuse motiive (seetõttu ei ole ma toimetajaga, kes ütleb eessõnas, et Pöhli puhul polnud eesmärgiks koostada „teaduslikku

käsitlust”, nõus; paljus on tegemist just teadusliku „koondkäsitlusega”, mille on koostanud väga asjatundlikud inimesed ja mille artiklid on „taaskasutatavad” ka nende jaoks, kes siin analüüsi põhjal soovivad liikuda edasi, mis polegi ju paha.) Pöhli domineeriv roll eestirootslaste seltsi- ja poliitilises elus, samuti tema tähendus Tallinna Meremeeste kodu ja Rootsi-Soome Mikhkli koguduse jaoks annab tunnistust nii muutuva kui raskustes oleva ühiskonna kohta. Kui Meremeeste kodu oli tarvis, võlus ta selle – osavalt oma sidemeid kasutades – ka maa alt välja. Kui kedagi jõuluteenistust pidamas ei olnud, tegi seda tema. See tegevus ei jäänud ealeski toppama – ja kõigi nende vabatahtlikult võetud ja mõnikord pealesurutud avalike rollidega toimetulekuks vajas ta niisiis oma sõnul nii naist kui lapsi.

Milles seisnes siis rootslus ajal, kui Hans Pöhl ja teised rahvuslased selle päästmiseks kõige aktiivsemad olid? Kui Tsaari-Venemaa 1917. aastal kokku varises, oli Soomes neid, kes tõsisemalt Rootsi taasisühinemise peale mõtlesid, suhteliselt vähe, ja samasugune hoiak valitses Eestis, kuigi mõned pidasid üldises vaimustuses mõeldavaks mingisugust Rootsi juhtimise all toimivat Läänemere liitu või autonoomiat Eesti koosseisus, mis sarnanes Ahvenamaale pärast Esimest maailmasõda. Kainelt kaalutlev Hans Pöhl Rootsi sõlmitava poliitilise uniooni mõtet ei toetanud, igatsedes selle asemel vaimset ja kultuurilist lähenemist (natuke kahju, et raamatus ei võrrelda teda Ahvenamaal tegutsenud Julius Sundblomiga, keda on 1979. aastal huvitavalt kirjeldanud Johannes Salminen oma raamatus *Ålandskungen (Ahvenamaa kunigas)* – raamatu pealkiri meenutab paljuski *Rannarootslaste eestvõitlejat*.

Vaadates Pöhli rahvuslikku teadvust, mis sai turgutust 27-aastase mehe õige pika Rootsis-viibimise ajal 1903 (kus ta jõudis osaleda ka Uppsala ülikoolis toimunud rootsi keele kursusel), tuleks nentida, et ta pidas end „Rootsi kodanikuks Eestis”, st tõeliseks Eesti patrioo-

diks, kellel oli siiski loomulik õigus emakeelele, mis tuli tal koos mõttekaaslastega niisiis koguni tagasi vallutada – saatus, millest ta soovis oma nooremaid kaasmaalasi päästa, pühendades kogu jõu ja vaeva toimiva algkoolivõrgu, Pürksi rahvaulikooli ja Haapsalu rootsi gümnaasiumi loomiseks, mis alustas oma tegevust siiski alles pärast tema surma, 1931. aastal. Teisisõnu teadis ta, mis peaks mitmelt poolt rõhutatud ja ähvardatud vähemusrahvuse juurde kuuluma, kuid olles selle välja öelnud, lisas ta kohe, et tõepoolest – „teisejärgulisteks kodanikeks” olemise olid baltisakslaste ja Vene ülemvõimu ajal ära õppinud ka eestlased. Keelelisest kuuluvusest sõltumata jagasid kõik riigikorrale ja kodumaale ustavad eestimaalased tema silmis sama saatust. Ta polnud kunagi sihitu, kunagi kitsarinnaline ega ühekülgne. Selle väikese sees oli Noarootsi poisi, Haapsalu, Nääsi, Uppsala, Jämtlandi, Oxfordi, Cambridge'i ja Peterburi üliõpilase silme ees suur tervik.

Kui ma veebruaris Tallinnas Mikhkli kirikus toimunud esitlusel selle hästi kirjutatud ja rikkalikult illustreeritud raamatu oma kätte sain, mõtlesin, et kui see poleks ilmunud nüüd, mil veel on alles Hans Pöhli ja tema ajastuga elavalt seotud inimesi, oleks see ilmunud jäänudki. Täna on siis – nagu siin Norrlandis öeldakse – mõlema käega Jumalat, et see püsiva väärtusega raamat päevavalgust nägi. Ostke, lugege ja levitage seda, sest see on nii Hans Pöhli mälestust kui suurt osa Eesti tänapäeva, kuid mingil määral unustusse vajunud ajalugu väärt.

Raamat on müügil Tallinna Rootsi-Mikhkli kirikus, Rannarootsi muuseumis, Vormsi Kodukandimuuseumis ja SOV kantseleis (Roslagsgatan 57, Stockholm), interneti kaudu ka SOV kodulehel:

www.estlandssvenskarna.org.

Hind 20 eurot (Eestis) või 200 SEK (Rootsis).

Hinnale lisanduvad saatmiskulud!

Svenska Odlingens Vänner i Estland

SOV Estland återuppstod 2004 och har sedan dess utvecklats till en aktiv mötesplats för både estlandssvenskar och alla de svenskar som kommit till Estland sedan den återupprättade självständigheten 1991. Förra året tog föreningen upp den gamla traditionen att publicera en estlandssvensk kalender som ges ut med stöd av Kulturrådet och Svenska Handelskammaren i Estland. Och i höstas lanserade SOV Estland en egen hemsida på internet (www.sov.ee) samt den nya logotypen som är inspirerad av solkorsen på Ormsö kyrkogård och färgerna i Estlands och Sveriges flaggor.

Dessutom presenterade föreningen ett fullspäckat höst- och vinterprogram med berättartimmar i Svenska S:t Mikaelsskyrkan i Tallinn, utflykter, kräftskiva och inte minst en stor julfest i samarbete med Svenska Handelskammaren i Estland.

SOV Estland fortsatte sin nysatsning i år och presenterade ett lika fullspäckat program inför våren. Nu till sommaren har föreningen gjort en sammanställning av alla de aktiviteter som genomförs i de estlandssvenska bygderna genom att samla in uppgifter från Aibolands Museum i Hapsal, Svenska S:t Mikaelsskyrkan i Tallinn, Sveriges Ambassad, Estlandssvenskarnas Kulturförening – SOV Sverige och Tallinn 2011 – Europas Kulturhuvudstad. Sammanställningen, tillsammans med övriga nyheter och aktiviteter, finns på föreningens hemsida www.sov.ee. Där finns

också information om medlemskap, föreningens historik och styrelse samt ett välfyllt nyhets- och evenemangsarkiv.

SOV Estlands program för hösten och vintern 2011 beräknas ligga klart mot slutet av augusti och kommer att innehålla kräftskiva, berättartimmar, intressanta besök och utflykter samt julfest i fortsatt samarbete med Handelskammaren.

”SOV Estland är en av flera utmärkta organisationer för oss att vara med i”, säger Sveriges Ambassadör i Estland, Jan Palmstierna. ”Verksamheten är bred och speglar devisen att ’en förening är summan av dess medlemmar’. Kunskapsbasen är stor i SOV Estland och det är trevligt att föreningen i sina arrangemang och aktiviteter strävar efter att föra ut information om Sverige i Estland, både vad gäller vår gemensamma historia och våra lika gemensamma strävanden i dagens svenska och estniska samhällen.”

Rootsi Hariduse Selts Eestis

Gustaf Hertsius, ny ordförande för SOV Estland

Gustaf Hertsius, SOV Eesti uus esimees

RHS Eesti rajati 2004. aastal ning on saanud aktiivseks kohtumispai-gaks eestirootslastele ning rootslastele, kes on tulnud Eestisse peale taasiseseisvumist. Möödunud aastal sai alguse traditsioon anda välja eestirootslaste kalender, mida nüüd Kultuurinõukogu ja Rootsi

Kaubanduskoja toetusel on tehtud kaks aastat. Möödunud aastal sai valmis ka koduleht (www.sov.ee) ning uus logo, mis on inspireeritud Vormsi saare rõngasristidest ning Eesti ja Rootsi lipuvärvidest. Lisaks pani ühing kokku mahuka sügistalvise ürituste kava, kuhu kuuluvad nii jututunnid Rootsi Mihkli kirikus, ekskursioonid, vähipidu kui ka ühine jõulupidu Rootsi Kaubanduskojaga.

Sel aastal toimus sama mahukas kevadprogramm. Ka suvel toimuvad mitmed üritused eestirootslastega seotud paikadest. Infot on lahkesti jaganud ka Rannarootsi muuseum Haapsalus, Rootsi-Mihkli kirik Tallinnas, Rootsi saatkond ja Tallinna Kultuuripealinna 2011 meeskond. Programmiga saab tutvuda ühingu kodulehel www.sov.ee. Samast leiab infot ka RHS liikmelisuse.

ühingu ajaloo ja juhatuse ning uudiste ja ürituste kohta.

RHS Eesti 2011. aasta sügistalvine programm peaks valmis saama augustis ning sinna kuuluvad kindlasti vähipidu, jututunnid, huvitavad külastused ja ekskursioonid ning jõulupidu koos Rootsi Kaubanduskojaga.

“RHS Eesti on meile üks mitmest väljavalitud organisatsioonist, kus tahame osaleda”, ütleb Rootsi suursaadik Jan Palmstierna. “Tegevus on mitmekülgne ja kannab märksõna ’ühing on oma liikmete summa’. RHS Eestis on lai teadmiste baas ja on tore, et oma tegevuses püüab Eestis jagada informatsiooni Rootsi kohta, nii meie ühise ajaloo kohta kui meie sama ühiste püüdluste kohta tänases rootsi ja eesti ühiskonnas.”

Aktiviteter på Ormsö i juli

I slutet av juli är det den stora "hemvändarhelgen" då många återvänder till sitt kära Ormsö. Den 27-30 juli arrang-

erar Ormsösvenskarna en rad aktiviteter på ön vilket gör det till ett bra tillfälle att besöka ön och även passa på att se öns vackra natur. De högtidliga höjdpunkterna är midnattsmässan och Olofsdagens högmässa.

I år är det elfte året i rad som en bouletterning har hållits i privat regi på Ormsö, i år går den av stapeln på Tinesgården i Norrby onsdagen den 27 juli kl. 10.00. För den hugade och nyfikne görs anmälan

till Axel och Britt-Inger Friberg (e-post: a.friberg@telia.com).

Torsdagen den 28 juli kl. 23.00 håller kyrkoherde Patrik Göransson midnattsmässa i S:t Olofs kyrka. Mässan avslutas på gravgården dit de församlade går tillsammans med tända ljus, efteråt placeras dessa på gravarna. Detta är en oerhört stämningsfull och unik midnattsmässa som verkligen är värd att besöka! Om det skulle vara torrt i marken får vi anpassa ljusgången därefter.

Efter nattsömnen är det dags att stiga upp fredagen den 29 juli för att delta i högmässan kl. 11.00 i kyrkan. Patrik Göransson kommer att delta i högmässan tillsammans med andra präster och diakoner, liksom

tidigare. Troligtvis blir mässan flerspråkig. Efteråt är alla välkomna till hembygdsgården i Sviby där det kommer att serveras kaffe och kaffebröd. Vi planerar även för att servera ormsevälg (soppa) – trots att det inte är jubileumsår – eftersom det är så omtyckt och uppskattat.

Dagen efter, lördag den 30 juli ordnar vi byvandring i Rumpo kl. 14.00. I år det flera personer som kommer att hjälpas åt med berättandet vid guidningen och Marju Terro är anlitad att tolka till estniska. Välkommen att ta med dig kaffetermos och picknickkorg att avnjuta efteråt!

*Karin Johansson
Ordförande OHF*

Juulikuu üritused Vormsis

Juuli lõpus toimub suur „kojutulijate püha”, mil paljud naasevad oma kallisse Vormsisse. 27.-30. juulil korraldavad Vormsi rootslased saarel rea üritusi, mis annab igati põhjust saare külastamiseks. Sündmused kulmineeruvad piduliku kesköömissa ja Olavipäeva jumalateenistusega.

Vormsis eraviisiliselt korraldatav petangiturniir toimub juba 11. korda, seekord Norrby Tinesi talus kolmapäeval, 27. juulil kell 10. Huvilistel palutakse endast teada anda Axel ja Britt-Inger Fribergile (e-post: a.friberg@telia.com).

Neljapäeval, 28. juulil kell 23 peab õpetaja Patrik Göransson Olavi kirikus kesköömissat. Missa lõpetatakse kalmistul, kuhu liiguvad kõik kohalolijad koos süüdatud küünaldega, mis asetatakse hiljem haudadele. Tegemist on erakordselt meeleoluka ja ainulaadse kesköömissaga, mida tasub tõesti külastada! Kuiva pinnase korral süüdatak-

se küünlad kirikus. Reede, 29. juuli hommikul kell 11 on aeg minna kirikusse jumalateenistusele. Nagu varemgi, osaleb teenistusel koos teiste vaimulike ja diakonitega Patrik Göransson. Teenistus toimub arvatavasti mitmes keeles. Pärast seda on kõik oodatud Sviby kodukanditallu, kus pakutakse kohvi ja kohvikõrvast. Kuigi tegemist ei ole juubeliaastaga, on kavas pakkuda ka populaarset *ormsevälg* (suppi).

Laupäeval, 30. juulil kell 14 korraldame Rumpo külas ringkäigu. Sel aastal aitavad ringkäiku oma jutuga läbi viia mitmed inimesed, ning kõike seda eesti keelde tõlkima on palutud Marju Terro. Hili-semaks koosviibimiseks palutakse kaasa võtta kohvitermos ja piknikukorv!

*Karin Johansson
Vormsi Kodukandiühingu esimees*

Karin Johansson

Nya tider för ansökning om bas- och projektbidrag från Kulturrådet

Sista ansökningsdag för basbidrag till våra estlandssvenska kulturföreningar är den 10 augusti 2011, (svar senast den 10 september). Basbidrag för 2012 är sista ansökningsdag 1 oktober 2011 (svar senast den 31 december 2011).

Sista ansökningsdag för projektbidrag till enskilda projekt inom ramen för den estlandssvenska kulturen är den 10 augusti 2011, (svar senast den 10 september). Nästa ansökningsomgång är 1 mars 2012 med beslut senast den 1 april 2012.

Mer information ansökan och kriterier finns på kulturrådets hemsida www.eestirootslane.ee

Kultuurinõukogu baas- ja projektitoetuste taotlemise uued tähtajad

Baastoetuste taotlusvoor eestirootsi kultuuriühingutele lõpeb 10. augustil 2011 (vastus hiljemalt 10. septembril 2011). 2012. a. baastoetuste taotlusvoor lõpeb 1. oktoobril 2011 (vastus hiljemalt 31. detsembril 2011).

Projektitoetuste taotlusvoor (eestirootsi kultuuri alastele üksikprojektidele) lõpeb 10. augustil 2011 (vastus hiljemalt 10. septembril 2011). Järgmine taotlusvoor lõpeb 1. märtsil 2012 (vastus hiljemalt 1. aprillil 2012).

Lisainfo ja toetuste eraldamise kriteeriumid kultuurinõukogu kodulehel www.eestirootslane.ee

Boken **"Hans Pöhl Estlandssvenskarnas hövding, Rannarootslaste eestvõtleja"** kan köpas i S:t Mikael's kyrkan, Aibolands museum Ormsö Hembygds museum och på SOV Roslagsgatan 57 i Stockholm eller via internet på www.estlandssvenskarna.org

Pris 20 Euro i Estland eller 200 SEK i Sverige. Porto tillkommer!

Raamat **"Hans Pöhl Estlandssvenskarnas hövding, Rannarootslaste eestvõtleja"** on müügil Tallinna Rootsi-Mihkli kirikus, Rannarootsi muuseumis, Vormsi Kodukandimuuseumis ja SOV kantseleis (Roslagsgatan 57, Stockholm), interneti kaudu ka SOV kodulehel www.estlandssvenskarna.org. Hind 20 eurot (Eestis) või 200 SEK (Rootsis).

Hinnale lisanduvad saatmiskulud.

HEMBYGDSGÅRDEN PÅ ORMSÖ

Pearsgården i Sviby - ca 1 km från hamnen.
Öppet 28 maj - 28 augusti
onsdag - söndag 10.00 till 16.00
Servering av kaffe och saft.

Besök på andra tider än ovan enligt överenskommelse per telefon +372 530 88 320

Se även hemsidan: www.talumuuseum.vormsi.ee

VORMSI KODUKANDIMUUSEUM

Sviby Pearsi talu - umbes kilomeeter sadamast.
Avatud 28. maist 28. augustini K - P
kl 10 - 16. Kohv, karastusjoogid.

Muuseumi külastamiseks lahtiolekuvälisel ajal palume eelnevat kokkulepet tel. 372-53-088320

Lisainfo: www.talumuuseum.vormsi.ee

Håll dig uppdaterad om vad som händer inom estlandssvenskheten!

Prenumerera på SOVs nyhetsbrev.

Anmäl dig per mail till info@eestirootslane.ee

Välkommen till Svenskdagen 2011

Lördagen den 16 juli firar vi årets Svenskdag i Tallinn

Platsen är Lennusadam (gamla flyghamnen) i Tallinn, med början klockan 11.00 (från D terminalen, en promenad på ca 30 minuter).

Mer information finns på www.eestirootslane.ee,

Under Kulturhuvudstadsåret och Tallinns Sjäddagar 15-17 juli medverkar estlandssvenskarna med:

- Båtar från Aibolands museum. Jalan och Runbjarn deltar
- Presentation av de estlandssvenska hembygdsföreningarna, Aibolands museum, Estlandssvenskarnas kulturförening SOV och SOV Estland
- Utställning: Estlandssvensk kultur och historia.
- Estlandssvensk marknad med bl.a. bokförsäljning och souvenirer.

Program på Svenskdagen den 16 juli:

- Musikuppträdanden på scenen kl 12.00 -13.00
- Skivsläpp och konsert: Mats Ekmans visor med sångare från Rickul ackompanjerade av Sofia Joons och Mall Ney
- Folkmusik på stråkharpa och durspel från Rågöarna och Ormsö (Tarmo Noormaa och Sofia Joons)
- Estlandssvenska folkliga koraler med Strand.Rand
- Buskspel med talharpospelmän
- Lär dig dansa Rågödanser med Gun och Nisse

Tere tulemast Rootsi Päevale 2011!

Laupäeval, 16. juulil tähistame selleaastast Rootsi Päeva Tallinnas.

Toimumiskoht: Lennusadam (D-terminalist 30-minutilise jalutuskäigu kaugusel, vt. allpool olevat kaarti).
Algusaeg: kell 11.00.

Lisainfo kodulehel www.eestirootslane.ee

Tallinn Kultuuripealinna ja Tallinna Merepäevade raames esitlevad eestirootslased:

- Rannarootsi muuseumi paate Jalan ja Runbjarn
- Näitust „Eestirootsi kultuur ja ajalugu”
- Eestirootsi turgu. Muu hulgas müüakse raamatuid ja suveniire.

End tutvustavad kodukandiühingud, Rannarootsi muuseum, Eestirootsi kultuuriühing Rootsi Hariduse Sõbrad ja Rootsi Hariduse Sõbrad Eestis

Rootsi Päeva programm 16. juulil:

- Muusikaline esinemine laval kl 12.00 -13.00
- CD esitluskonsert: Mats Ekmani viise esitavad Riguldi lauljad Sofia Joonsi ja Mall Ney saatel
- Pakri ja Vormsi rahvamuusika (Tarmo Noormaa ja Sofia Joons)
- Eestirootsi rahvakoraale esitab „Strand...Rand“
- Vormsi hiiuldajad
- Pakri rahvatantsu kursus Guni ja Nisse juhendamisel

